YIL (YEAR): 2026 CILT (VOLUME): 18 SAYI (ISSUE): 2 135-154
DOI: 10.52791/aksarayiibd.1864166

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ
JOURNAL OF AKSARAY UNIVERSITY FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

dergipark.gov.tr/aksarayiibd

Araştırma Makalesi ● Research Article

21. Yüzyılda Kamu Değeri ve Farabi'nin Devlet Yönetimi Düşünceleri: Karşılaştırmalı Bir Analiz[1]

Public Value in the 21st Century and al-Farabi's Thoughts on State Governance: A Comparative Analysis

Hakan Uzun[2], Reha Bayansar[3]

[1] Bu çalışma, 3. Türk İslam Siyasi Düşüncesi Kongresi'nde 10 Ekim 2025 tarihinde sunulan "21. Yüzyılda Kamu Değeri ve Farabi'nin Devlet Yönetimi Düşünceleri: Karşılaştırmalı Bir Analiz" başlığıyla genişletilmiş özet olarak yayımlanan bildiriden temel alınarak geliştirilmiştir.

[2]Dr., Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, dr.uzun.hakan@gmail.com, Orcid ID: 0000-0002-8484-9954
[3]Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, r.bayansar@hbv.edu.tr, Orcid ID: 0000-0003-0967-5365

MAKALE BİLGİSİ

Anahtar Kelimeler
Kamu Değeri,
Farabi,
Erdemli Şehir,

Makale Geçmişi:
Geliş Tarihi: 15 Ocak 2026
Kabul Tarihi: 22 Nisan 2026

ÖZET

Bu çalışma, Mark H. Moore'un çağdaş "Kamu Değeri" yaklaşımı ile Farabi'nin klasik İslam siyaset felsefesindeki "Erdemli Şehir" ve ideal yönetim tasavvuru arasındaki teorik yakınlaşma ve ayrışmaları karşılaştırmalı bir perspektifle analiz etmektedir. Çalışmada, Yeni Kamu Yönetimi'nin verimlilik ve performans odaklı paradigmasından, toplumsal çıktılar ve vatandaş odaklılık temelinde şekillenen Kamu Değeri yaklaşımına geçiş süreci ele alınmakta ve bu modern çerçevenin Farabi'nin ahlaki ve teleolojik düşünce sistemiyle nasıl derinleştirilebileceği tartışılmaktadır. Bu bağlamda Moore'un "Stratejik Üçgen" modeli, kamu değeri üretimi, meşruiyet ve destek ile operasyonel kapasite boyutları üzerinden ele alınmakta ve Farabi'nin filozof-hükümdar anlayışı, erdem temelli liderlik nitelikleri ve şehir tipolojisi ile birlikte analitik bir sentez içinde değerlendirilmektedir.. Analiz bulguları, Kamu Değeri yaklaşımının modern demokratik sistemlerde kamu yöneticilerine işlevsel ve pragmatik bir yönetişim çerçevesi sunduğunu göstermektedir. Buna karşılık Farabi'nin siyaset felsefesi bu çerçeveye normatif derinlik kazandırmakta ve "gerçek mutluluk" ekseninde etik bir yön tayin etmektedir. Sonuç olarak çalışma, 21. yüzyıl Türk kamu yönetimi bağlamında Farabi'nin erdemli liderlik ilkelerinden beslenen etik temelli eğitim programlarının ve vatandaş odaklı katılımcı yönetişim mekanizmalarının geliştirilmesini önermektedir. Bu yaklaşım, araçsal rasyonalite ile ahlaki sorumluluğu bütünleştiren bütüncül bir kamu hizmeti anlayışına teorik katkı sunmayı amaçlamaktadır.

ARTICLE INFO

Keywords
Public Value,
Al-Farabi,
Virtuous City,

Article History:
Received: 15 January 2026
Accepted: 22 April 2026

ABSTRACT

This study analyzes the theoretical convergences and divergences between Mark H. Moore's contemporary "Public Value" approach and al-Farabi's conception of the "Virtuous City" and ideal governance in classical Islamic political philosophy from a comparative perspective. The study examines the transition from the efficiency- and performance-oriented paradigm of New Public Management to the Public Value approach, which is shaped by societal outcomes and citizen-centeredness, and discusses how this modern framework can be enriched through al-Farabi's moral and teleological thought system. In this context, Moore's "Strategic Triangle" model is addressed through its dimensions of public value creation, legitimacy and support, and operational capacity, and is analytically synthesized with al-Farabi's notion of the philosopher-king, virtue-based leadership qualities, and typology of cities. The findings indicate that the Public Value approach provides public managers in modern democratic systems with a functional and pragmatic governance framework. In contrast, al-Farabi's political philosophy endows this framework with normative depth and offers an ethical orientation grounded in the concept of "true happiness" (sa'āda). Ultimately, the study proposes the development of ethics-based training programs

Atıf: Uzun, H., & Bayansar R. (2026). 21. Yüzyılda kamu değeri ve Farabi'nin devlet yönetimi düşünceleri: Karşılaştırmalı bir analiz. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18*(2), 135-154. DOI: https://doi.org/10.52791/aksarayiibd.1864166

inspired by al-Farabi's principles of virtuous leadership, along with citizen-centered and participatory governance mechanisms in the context of 21st-century Turkish public administration. In doing so, it aims to contribute theoretically to a holistic understanding of public service that integrates instrumental rationality with moral responsibility.

Bu çalışma, Mark H. Moore'un çağdaş Kamu Değeri yaklaşımı ile Farabi'nin klasik İslam siyaset felsefesini karşılaştırmalı olarak analiz etmektedir. Farabi'nin özellikle devlet yönetimi ve kamu hizmeti üzerine düşünceleri, Moore'un çerçevesiyle bir yakınlaşma potansiyeli taşımaktadır. Çalışma, bu iki kavramsal çerçeve arasındaki yakınlaşma ve farklılaşma noktalarını belirleyerek literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Mark H. Moore'un Kamu Değeri çerçevesi, kamu yönetiminde baskın bir paradigma olarak ortaya çıkmış, sadece verimlilik ve maliyet düşürmeden daha geniş toplumsal sonuçlara, vatandaş refahına ve halk için somut değer yaratmaya doğru önemli bir odak kaymasını işaret etmiştir. Bu yaklaşım, hükümetin normatif amacını saf ekonomik ölçütlerin ötesinde vurgulamaktadır.

İslam entelektüel tarihinin en önde gelen figürlerinden biri ve medeniyet felsefesinin kurucu filozofu olarak tanınan Farabi, başyapıtı *El-Medinetü'l-Fâzıla* (Erdemli Şehir) aracılığıyla ideal yönetişim, etik liderlik ve kolektif mutluluk arayışına dair derin ve kalıcı içgörüler sunmaktadır. Farabi'nin çağdaş Türk kamu yönetimiyle olan devam eden ilişkisine açıkça değinilmesi, onun bilgeliğini modern yönetim düşüncesine entegre etmenin önemini vurgulamaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı, modern kamu yönetimi teorisi ile klasik felsefi bilgeliği bir araya getirmek ve 21. yüzyılın karmaşık yönetim zorlukları için uygulanabilir dersler çıkarmaktır. Çalışma, iki farklı düşünce sistemini (Mark H. Moore'un çağdaş Kamu Değeri yaklaşımı ile Farabi'nin klasik İslam siyaset felsefesi) karşılaştırmalı bir analizle incelemektedir. Karşılaştırma, kavramsal ve normatif düzeyde yürütülmekte olup, her iki çerçevenin temel kavramlarını (kamu değeri, stratejik üçgen, erdemli şehir, filozof-hükümdar) ve bu kavramların dayandığı normatif kabulleri (meşruiyet kaynağı, liderlik modeli, mutluluk anlayışı, etik temel) sistematik biçimde eşleştirmeyi hedeflemektedir.

Analiz, her iki düşünürün eserlerini kendi tarihsel ve kültürel bağlamları içinde yorumlamaktadır. Ardından bu yorumları 21. yüzyıl kamu yönetimi bağlamında anlamlandırarak senteze ulaşmaktadır. Karşılaştırmanın eksenini, Moore'un Stratejik Üçgen modeli ile Farabi'nin şehir sınıflandırması ve liderlik nitelikleri arasındaki ortak temalar, kavramsal farklılıklar ve potansiyel gerilim alanları oluşturmaktadır. Çalışma, tarihsel bir karşılaştırma veya ampirik bir uygulama değerlendirmesi yapmaktan ziyade, iki teorik çerçevenin kavramsal ve normatif yapılarını analiz ederek, modern kamu yönetimine yönelik uygulanabilir dersler ve normatif bir sentez geliştirmeyi amaçlamaktadır.

1. KAMU DEĞERİ YAKLAŞIMI

Kamu yönetimi literatüründe nispeten yeni bir yaklaşım olan Kamu Değeri (KD) kavramını etkili bir şekilde tartışabilmek için öncelikle bu kavramın temel bileşenlerini ayrıştırmak ve detaylandırmak önemlidir. Bu nedenle, "*değer*" terimine odaklanmak gerekmektedir. Genel olarak "*değer*", bir şeyin "*göreli kıymeti, faydası veya önemini*" ifade etmektedir (Schroeder, 2012).

Türk Dil Kurumu'nun (TDK) Büyük Türkçe Sözlük'ünde (2022) "*değer*" kelimesinin ilk anlamı, "*bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet*" olarak tanımlanmıştır. Kamu yönetimi perspektifinden bakıldığında ise, TDK'nin sunduğu ikinci bir tanım bulunmaktadır: Bu tanım "bir şeyin para ile ölçülebilen karşılığı, bedel, kıymet, paha, valör" (TDK, 2022) şeklindedir. Her iki yorum da kamu değerinin genel özelliklerini anlamak için oldukça yerindedir.

Kamu değeri kavramı, kamu yönetimi alanında son yirmi yılda önemli bir ilgi odağı haline gelmiş, kamu sektörünün başarı anlayışında köklü bir dönüşümü temsil etmiştir (Sami vd., 2018, s. 3). Bu yaklaşım, kamu kuruluşlarının sadece maliyet etkinliği veya verimlilik gibi geleneksel ölçütlerin ötesine geçerek topluma sunduğu çok boyutlu katkıyı tanımlamayı amaçlamaktadır (Stoker, 2006, s. 42).

1.1. Mark H. Moore ve Kamu Değeri Kavramının Kökenleri

"Kamu değeri" terimi, ilk olarak Harvard Üniversitesi profesörü Mark H. Moore tarafından ortaya atılmıştır. Moore, bu kavramı özel sektördeki "hissedar değeri"nin kamu sektöründeki karşılığı olarak görmüştür (Bozeman, 2007, s. 19). Bu benzetme, kamu

sektörü başarısının, geleneksel verimlilik ölçütlerinin ötesinde daha geniş toplumsal katkıları kapsayacak şekilde nasıl kavramsallaştırıldığına dair temel bir değişimi vurgulamaktadır.

Moore'un 1995 yılında yayımlanan çığır açıcı eseri Creating Public Value: Strategic Management in Government, Harvard Kennedy Okulu'ndaki "Kennedy Projesi"nden doğmuştur. Bu proje, kamu sektörü liderlik ve yönetim yöneticilerine, gerçek dünya deneyimlerine dayanarak pratik bir teori geliştirmeyi amaçlamıştır (Moore, 1995, s. 14; Rhodes & Wanna, 2007, s. 409). Bu gerçekçi yaklaşım, Kamu Değeri'ni salt teorik kurgulardan ayırmaktadır.

Moore, kamu yöneticilerinin günlük çalışmalarının özünü yansıttığını savunarak, kamu yöneticisinin temel görevinin aktif olarak kamu değeri yaratmak olduğu yönündeki iddiasını ortaya koymuştur (Moore, 1995, s. 15; Stoker, 2005, s. 256). Bu iddia, o dönemde hükümetin özel bir işletme gibi "değer yaratan" bir kurum olarak nadiren algılanması nedeniyle "şok edici" bulunmuştur (Rhodes & Wanna, 2007, s. 410). Genellikle hükümetin rolü, düzenleme veya hizmet sunumuyla sınırlı, maliyet etkinliğine odaklanmış bir şekilde algılanmıştır.

Moore, kamu yöneticilerinin özel sektör yöneticilerinin faaliyet gösterdiği ekonomik pazardan farklı olarak, benzersiz bir "siyasi pazarda" çalıştıklarını ileri sürmüştür. Bu siyasi ortam, kamu yöneticilerinin kamu yararına fırsatları belirlemek ve değerlendirmek için "dinamik, değer arayan hayal güçlerine" sahip olmalarını gerektiren girişimci bir yönetim tarzını zorunlu kılmaktadır (Värttö, 2022, s. 29). Bu durum, kamu görevlileri için proaktif ve yenilikçi bir rol anlamına gelmektedir.

Kamu değerinin kendisi, bireylerin sosyal yapılar ve ilişkiler içinde edindikleri deneyimlerden ortaya çıkan bir değer olarak tanımlanabilir ve başarılı bir yaşam için bir ön koşul ve kaynak olarak görülebilir (Turkel & Turkel, 2016, s. 2). Bu, kamu değerinin sadece somut hizmetlerin ötesinde, bireylerin yaşam kalitesini ve toplumsal refahı artırmaya yönelik geniş bir anlam taşıdığını göstermektedir.

1.2. Stratejik Üçgen

Moore'un Kamu Değeri yaklaşımının merkezi analitik aracı, herhangi bir başarılı kamu sektörü stratejisinin aynı anda üç kritik testi karşılaması gerektiğini öne süren "Stratejik Üçgen"dir (Moore, 1995, s. 8; Moore & Khagram, 2004). Bu çerçeve, kamu sektörü girişimlerini değerlendirmek için bütünsel bir bakış açısı sunmaktadır. Aşağıdaki şekilde yapı özetlenmiştir:

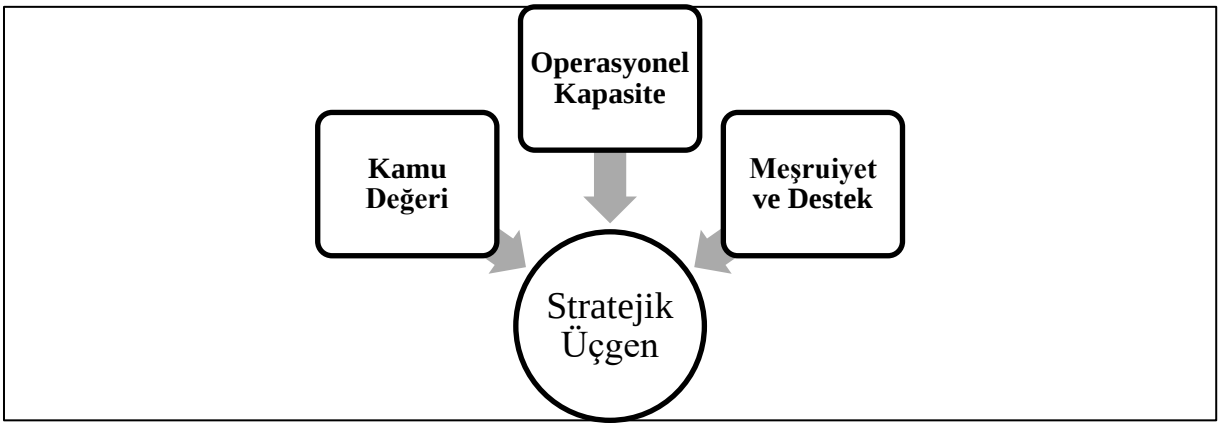

Şekil 1. Stratejik Üçgen

Kaynak: (Moore, 1995, s. 8).

- **Kamu Değeri:** Üçgenin ilk ayağı, stratejinin somut olarak değerli olmasını gerektirir. Yani yararlanıcılara, denetçilere ve vatandaşlara para ve yetki açısından düşük maliyetle somut faydalar sağlamalıdır (Mazzucato, 2021, s. 19). Bu aynı zamanda, hükümet varlıklarını bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak ve değerli sosyal koşulları iyileştirmek için kullanarak "görev ortamını" geliştirmek olarak da kavramsallaştırılmaktadır (Try & Radnor, 2007, s. 659). Kamu yöneticileri, sosyal koşulların hükümet tarafından nasıl iyileştirilebileceğini değerlendirirken, bireylerin ihtiyaçlarına ve içinde yaşadıkları değerli sosyal koşullara bakmalıdır. Hükümet varlıkları bu görev ortamını değiştirmek için kullanıldığında kamu değeri yaratılmaktadır (Mazzucato, 2021, s. 28).
- **Meşruiyet ve Destek:** İkinci ayak, girişimin "yetkilendirme ortamından" sürekli ve yeterli destek ve kaynak çekmeye devam etmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu ortam, kuruluşu hesap verebilir kılan, performansını ve değerini değerlendiren ve ihtiyaç duyduğu

kaynaklar üzerinde kontrol sahibi olan tüm paydaşları içermektedir. Bu paydaşlar arasında bireysel vatandaşlar (yani seçmenler ve vergi mükellefleri), savunucular (örneğin sendikalar), basın, hükümet kurumları ve sivil toplum kuruluşları yer almaktadır (Bryson, vd., 2015, s. 15). Bu geniş tabanlı desteği güvence altına almak, sürdürülebilirlik için kritik öneme sahiptir. Yetkilendirme ortamı, bir kamu yöneticisinin kamu değeri elde edip edemeyeceği konusunda belirleyici bir faktördür.

- **Operasyonel Kapasite:** Üçüncü ayak, stratejinin operasyonel ve idari olarak uygulanabilir olmasını gerektirir. Bu, kuruluşun insan, finansal ve teknolojik varlıklarını bir değer zinciri boyunca istenen sonuçları üretmek için etkili bir şekilde kullanma yeteneğini ifade etmektedir. Kamu yöneticilerinin karşılaştığı yaygın bir zorluk, düşük operasyonel kapasitedir (Moore, 1995, s. 22). Bu durum, istenen sonuçlara ulaşmak için genellikle diğer ortak üreticilerle ortaklıklar kurmayı gerektirmektedir.

Stratejik Üçgenin kritik bir yönü, bu üç unsurun "*doğal hizalanma*" içinde nadiren bulunmasıdır. Bu nedenle, kamu yöneticileri sürekli olarak "*işe yarar dengelemeler*" oluşturma ve hizalamalarını en üst düzeye çıkarma konusunda zorlanmaktadır (Moore, 1995, s.17; Rhodes & Wanna, 2007, s. 410). Çerçeve, çevresel fırsatları teşhis etmek, müdahaleler tasarlamak ve ilerlemeyi izlemek için dinamik bir araç olarak hizmet etmektedir. Bu, kamu yönetiminin doğrusal, teknik bir problem çözme süreci olmadığını, aksine karmaşık, dinamik ve doğal olarak politik bir ortamda sürekli, yinelemeli bir dengeleme eylemi olduğunu göstermektedir. Stratejik Üçgenin karmaşıklığı, bu dinamik hizalama ihtiyacından ve farklı paydaşlar arasında sürekli müzakere gerekliliğinden kaynaklanmaktadır (Chapman, 2003, s. 127). Bu durum, başarılı kamu değeri yaratımının mükemmel, statik bir duruma ulaşmaktan çok, uyarlanabilir yönetişim ve rekabet eden talepler ile kısıtlamalar arasında sürekli müzakereye dayandığını ortaya koymaktadır. Kamu yönetiminin derinlemesine politik doğasını vurgulayarak, çeşitli yetkilendirme ortamından sürekli destek (meşruiyet) sağlamanın, sonucun içsel değeri veya onu sunma teknik kapasitesi kadar hayati olduğunu göstermektedir. Bu dinamik etkileşim, sürekli bir gerilim kaynağıdır ve ikna, müzakere ve stratejik adaptasyon gibi sofistike liderlik becerilerini gerektirmektedir.

Tablo 1. Mark H. Moore'un Stratejik Üçgen Bileşenleri ve Etkileşimi

Bileşen	Tanım	Önemi/Amacı	Etkileşim
Kamu Değeri	Stratejinin topluma somut ve değerli bir katkı sağlaması, bireylerin ihtiyaçlarını ve değer verilen sosyal koşulları iyileştirmesi.	Hükümetin toplumsal koşulları iyileştirmek için varlıklarını kullanmasıyla değer yaratması	Kamu yöneticilerinin bu üç unsuru en üst düzeyde hizalamaya ve karşılıklı olarak güçlendirmeye çalışması gerekliliği
Meşruiyet ve Destek	Stratejinin siyasi ve diğer paydaşlardan (vatandaşlar, sendikalar, medya vb.) sürekli destek ve kaynak çekebilmesi	Kamu yöneticisinin kamu değeri elde etme yeteneğini belirleyen anahtar faktör olması	Doğal olarak hizalı olmamaları nedeniyle sürekli olarak uygulanabilir dengelemeler yapma çabası
Operasyonel Kapasite	Stratejinin mevcut örgütsel ve dışsal yeteneklerle (insan, zaman, kaynak) gerçekleştirilebilir olması, girdilerin çıktılara dönüşme yeteneği	İstenen sonuçları elde etmek için hükümet varlıklarının değer zinciri boyunca kullanılabilmesini sağlaması	Kamu yöneticilerinin bu üç unsuru en üst düzeyde hizalamaya ve karşılıklı olarak güçlendirmeye çalışması gerekliliği

Kaynak: Yazarlar.

Piyasa odaklı yaklaşımların kamu yönetiminin yapısını ve işleyiş biçimini fazlasıyla zorlaması, hem akademik literatürde hem de uygulama alanında ciddi eleştirilerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu kapsamda kamu değeri yaklaşımı, özellikle değerler ve politika üretimi konularında kamu yönetimine önemli ve yapıcı katkılar sağlamıştır (Demir, 2021, s. 69). Kamu değeri kavramı, politika geliştirme ve uygulama süreçlerinde kamu ve özel sektörün özelliklerini harmanlayan örgütsel yönetim anlayışı açısından proaktif ve kritik bir rol üstlenmektedir (Bayansar & Uzun, 2022, s. 1848).

1.3. Yeni Kamu Yönetimi'nden Kamu Değeri'ne Geçiş

Kamu Değeri Yönetimi (KDY) ve Yeni Kamu Yönetimi (YKY) gibi yaklaşımlar, küresel dünyanın değişen zorluklarına yanıt olarak ortaya çıkmış ve geleneksel kamu yönetimi modellerinin sınırlılıklarının ötesine geçmiştir (Uzun, 2022a, s. 453-456). Neo-liberal ideolojilerden etkilenen YKY, kamu sektöründe öncelikle verimlilik, ekonomi ve piyasa benzeri mekanizmalara odaklanmış, çoğu zaman vatandaşları "müşteri" olarak ele almıştır (Gleeson, 2023, s. 450). Ancak YKY, beklenen verimlilik kazanımlarını her zaman sağlayamaması, bireysel talepler ile daha geniş kamu yararı arasında çatışmalar yaratması ve parçalanma ile hesap verebilirliğin azalmasına yol açması nedeniyle zamanla ciddi eleştirilere maruz kalmıştır (Jørgensen ve Bozeman, 2007, s. 357). Piyasa odaklı yaklaşımların kamu yönetiminin yapısını ve işleyiş biçimini fazlasıyla zorlaması, KDY'nin değerler ve politika üretimi konularında güç kazanmasına zemin hazırlamıştır. Bu nedenle Kamu Değeri yaklaşımı, YKY paradigmasının yetersiz kaldığı alanları telafi etmek üzere onunla birlikte eş zamanlı olarak gelişen bir süreç olarak öne çıkmıştır.

Kamu Değeri'ne geçiş, maliyetler ve çıktılar üzerindeki dar bir odaklanmadan, vatandaşlar ve işletmeler için hizmet kalitesini iyileştirmeye ve daha geniş toplumsal sonuçlara ulaşmaya doğru bir yeniden yönelimi işaret etmektedir. YKY'nin rekabetçi ve

bireyci odağının yerini kamu yararı, ortak fayda, işbirlikçi ağ yönetişimi ve demokratik hesap verebilirlik anlayışı almıştır (Stoker, 2006, s. 41; Bryson vd., 2015, s. 448). Bu yeni paradigma, "*çoklu hedefler... daha geniş sonuçlar ve güven ile meşruiyetin oluşturulması ve sürdürülmesi*" üzerinde yoğunlaşmıştır (Gleeson, 2023, s. 451). Buna karşılık KDY, "*vatandaşlığa, demokratik ve işbirlikçi yönetişime artan bir vurgu*" getirmiş, kamu yöneticilerini sınırlar ötesinde çalışmaya ve toplum temsilcilerini süreçlere dâhil etmeye teşvik etmiştir.

1.4. Kamu Değeri Yönetimi'nin Temel İlkeleri ve Vurguladığı Değerler

KDY, temel olarak bir demokraside kamu yönetiminin, optimal toplumsal sonuçlara ulaşmak için yasal düzenlemelerin yanı sıra kapsamlı ve uzun vadeli bir değerler sistemi tarafından yönlendirilmesi gerektiği fikrine dayanmaktadır (Schroeder, 2012, s. 37). Bu, yönetişimin salt yasal veya prosedürel bir anlayışının ötesine geçmektedir. KDY'nin merkezi bir ilkesi, karar alma süreçlerine vatandaşların aktif katılımını sağlamak ve değerleri ve kamu katılımını katı bürokratik prosedürlerin önüne koymaktır.

KDY'ne göre kamu yöneticilerinin "etkileyici" olarak hareket etmeleri, yüksek ahlaki ve etik değerler sergilemeleri, bilgilerini sürekli genişletmeleri ve güçlü ekip çalışması ve ağ kurma yeteneklerine sahip olmaları beklenmektedir. Rolleri, sadece sonuçlara odaklanmaktan, çeşitli kitlelerle etkileşim, diyalog ve müzakereyi vurgulamaya doğru evrilmektedir (Mazzucato, 2021, s. 30).

"Kamu Değeri Envanteri", kamu yönetimi için temel olan çok çeşitli değerleri tanımlamaktadır. Bunlar arasında verimlilik, etkililik, adalet, eşit muamele, etik farkındalık, dürüstlük, dostluk, nezaket, demokrasi, diyalog, insan onuru, tarafsızlık, yenilikçilik, bütünlük, yasallık, hesap verebilirlik, uyarlanabilirlik, vatandaş katılımı ve kamu yararı yer almaktadır (Bozeman, 2007, s. 359). Bu değerler, toplumsal gelişime katkılarını, politika dönüşümünü, kurumlar arası ilişkileri, iç örgütsel yönleri, çalışan davranışlarını ve vatandaş-yönetim etkileşimlerini yansıtacak şekilde sistematik olarak kategorize edilmiştir.

Kamu değeri, kamu kuruluşlarının vatandaşlar ve bir bütün olarak toplum için önemli olan sonuçlara odaklanmasını sağlayarak olumlu sosyal etki yaratmada çok önemli bir rol oynamaktadır. Kamu kuruluşları, kamusal değer yaratarak toplumsal zorlukları ele alabilir, vatandaşların yaşam kalitesini iyileştirebilir ve sosyal adaleti teşvik edebilir. Aşağıdaki diyagram, kamu değeri ile olumlu sosyal etki arasındaki ilişkiyi göstermektedir:

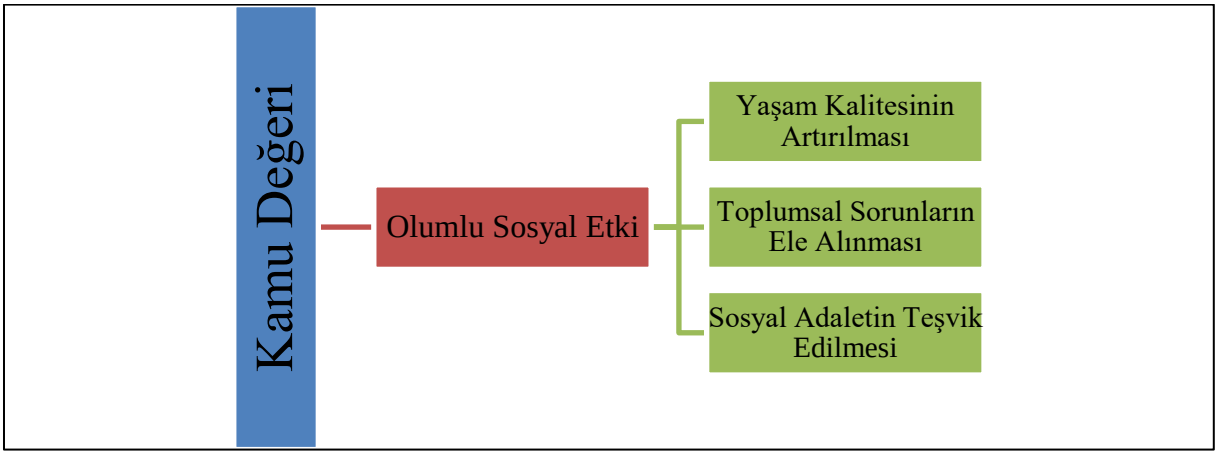

Şekil 2. Kamu Değerinin Sosyal Etkileri

Kaynak: (Schroeder, 2012, s. 37).

Kamu değerini oluşturan çeşitli temel ilkeler ve özellikler bulunmaktadır. Bunlar aşağıdaki gibi özetlenebilir (Gleeson, 2023, s. 451):

- **Vatandaş Odaklılık:** Kamu değeri, kamu kurumları vatandaşların ihtiyaç ve tercihlerine öncelik verdiğinde ortaya çıkar.
- **İş Birliği:** Kamu değeri çoğu zaman kamu kurumları, vatandaşlar ve diğer paydaşlar arasındaki iş birliğiyle yaratılır.
- **Kanıta Dayalı Karar Alma:** Kararların veri ve kanıtlara dayanarak alındığı durumlarda kamu değeri oluşur.
- **Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik:** Kamu kurumlarının eylem ve kararlarında şeffaf ve hesap verebilir olması, kamu değerinin yaratılmasına katkı sağlar.

Kamu değeri, kamu yöneticilerinin bireylerin arzu ve algılarını tatmin ederek kamu değeri yaratması gerektiği fikrine dayanmaktadır. Bu, kamu yöneticilerinin kamuya emanet edilen varlıklardan kamu değeri yaratmaya odaklanması gerektiği temel fikrini içermektedir. Bu varlıklar, kamu refahı için vergilendirme yoluyla toplanan kamu parasını ve özel aktörlerin kamu refahına zarar vermesini önlemek veya katkıda bulunmalarını sağlamak için devletin yetkisini içerebilir (Moore, 1995, s. 84). Aynı zamanda, vatandaşların önemli kamu amaçlarına katkıda bulunma veya ortak çabalara adil paylarını ödeme arzusu gibi mevcut "*kamu ruhundan*" yararlanma yeteneklerini de içerebilir.

1.5. Kamu Değeri Yaklaşımının Avantajları ve Eleştirileri

Stratejik Üçgen, kamu yönetimine bütünsel bir yaklaşım sunarak, sadece sunulan değeri değil, aynı zamanda sunum yöntemlerini ve çevresel bağlamı da dikkate almaktadır. Esneklik açısından dikkat çekicidir olup yerel düzeyden ülke düzeyine kadar çeşitli kamu sektörü bağlamlarında uygulanabilir. Ayrıca, paydaş katılımının önemini güçlü bir şekilde vurgulamakta olup siyasi yetkilendirenlerden, yararlanıcılardan ve daha geniş halktan gelen meşruiyet ve desteğin kritik önemini belirtmektedir (Turk & Tarakci, 2022, s. 9). Bu özellikler, daha işbirlikçi ve duyarlı bir kamu sektörünü teşvik etmektedir.

Ancak, Mark Moore'un Stratejik Üçgen modeli kamu yöneticilerine geniş bir vizyon sunmasına ve çeşitli avantajlar barındırmasına rağmen, teorik sınırları ve pratik uygulanabilirliği bağlamında ciddi eleştirilere maruz kalmaktadır. Bu eleştiriler genel olarak şu başlıklar altında toplanabilir:

- **Kavramsal Muğlaklık ve Ölçüm Zorluğu:** Bu eleştirilerin temelinde, yaratılması hedeflenen kamu değerinin somutlaştırılması ve ölçülmesinin karmaşık bir mesele olması yatmaktadır (Williams ve Shearer, 2011, s. 88). Geleneksel kamu yönetimi anlayışında kurumsal performans çoğunlukla niceliksel çıktı göstergeleri üzerinden, net ve matematiksel bir şekilde değerlendirilmiştir. Ancak Stratejik Üçgen'in merkezinde yer alan değer unsurunun, niceliksel verilerle sınırlandırılamayacak kadar geniş ve çok boyutlu olması, modelin operasyonel düzeyde nasıl test edileceği konusunda yöntemsel belirsizlikler doğurmaktadır (Saz-Carranza, 2012, s. 152). Akademisyenler ayrıca Moore'un çerçevesinin yöneticilerin ne yaptığını tanımlayan ampirik bir teori mi, yoksa ne yapmaları gerektiğini belirten normatif bir reçete mi olduğu konusunda da bölünmüş durumdadır (Rhodes & Wanna, 2007, s. 412).
- **Değerin Öznelliği:** Modele yöneltilen bir diğer temel eleştiri, kamu değerinin doğası gereği taşıdığı öznelliktir. Kamu değeri nesnel, ölçülebilir ve evrensel bir parametre olmaktan ziyade, genellikle niteliksel ve özneler arası bir olgudur (Saz-Carranza, 2012, s. 153). Vatandaşların "adalet", "güvenlik" veya "refah" gibi sınırları belirsiz ve soyut kavramlara ilişkin algıları ile deneyimleri, kamu değerinin gerçekte ne ölçüde yaratıldığının anlaşılmasında büyük bir öneme sahiptir. Bu soyut ve sürekli değişen toplumsal algıların, yöneticiler tarafından nasıl standart ve ulaşılabilir bir performans hedefine dönüştürüleceği sorunu, Stratejik Üçgen'in nesnel bir değerlendirme aracı olarak işlev görmesini zorlaştırmaktadır (van Gestel, Ferlie & Grotenbreg, 2024, s. 840).
- **Dengeleme ve Operasyonel Zorluklar:** Üçgenin unsurları (değer, meşruiyet ve kapasite) arasındaki dengenin sağlanmasının pratik zorlukları da önemli bir eleştiri konusudur (Alford, 2008, s. 360). Kamu yöneticilerinin üçgenin bir unsuruna diğerlerinin aleyhine aşırı odaklanma riski bulunmaktadır. Örneğin, bir şehir en son teknolojiye sahip bir atık yönetim tesisine (operasyonel kapasite) önemli kaynaklar ayırabilir. Ancak halkın bunu bir öncelik olarak görüp görmediğini (kamu değeri) veya gerekli siyasi desteğe sahip olup olmadığını (meşruiyet ve destek) göz ardı edebilir. Yöneticiler, bir yandan meşruiyet zeminini korumaya çalışırken diğer yandan operasyonel kapasitelerini bu soyut değerlere göre hizalamak zorundadır. Değer önerisi ne kadar cazip ve meşruiyet zemini ne kadar sağlam olursa olsun, bu vaatleri gerçek kılacak operasyonel yeteneklerden yoksun bir kurumun başarısız olacağı gerçeği, modelin kamu yöneticilerine adeta ulaşılamaz ve kırılgan bir denge görevi yüklediği eleştirisini beraberinde getirmektedir (van Gestel, Ferlie & Grotenbreg, 2024, s. 841). Kamu sektörünün dinamik doğası da bu kırılgan dengenin sürekli izlenmesini zorunlu kılmaktadır (Moore, 1995, s. 18).

Tüm bu eleştirilere ve uygulama zorluklarına rağmen kamu değeri, dijital dönüşümden yararlanarak demokratik katılımı derinleştirmek ve kamu hizmetlerinin ortak yaratımını teşvik etmek için yol gösterici bir felsefe olarak hizmet edebilir. Türkiye'deki e-devlet uygulamalarında vatandaş katılımı ve yanıt verme konusunda gözlemlenen zorluklar, Kamu Değeri'nin iddialı ilkeleri ile pratik uygulamaları arasındaki önemli bir boşluğu ortaya koymaktadır (Chen vd., 2006, s. 32). Bu durum, teknolojik kapasitenin tek başına yeterli olmadığını; bununla birlikte idari kültürde derin bir değişimin, diyaloğa gerçek bir bağlılığın ve vatandaşları gerçekten güçlendiren kurumsal mekanizmaların geliştirilmesinin gerekli olduğunu göstermektedir.

2. FARABİ'NİN SİYASET FELSEFESİ

Farabi'nin siyaset felsefesi, İslam düşünce tarihinde derin bir etki bırakmış ve ideal devlet, erdemli liderlik ve toplumsal mutluluk arasındaki bağlantıları detaylı bir şekilde incelemiştir. Onun düşünceleri, hem antik Yunan felsefesinden hem de İslam'ın öğretilerinden beslenerek özgün bir sentez sunmaktadır.

2.1. Farabi'nin Felsefi ve Bilimsel Perspektifi

Ebû Nasr Muhammed bin Muhammed bin Tarhan bin Uzluğ el-Fârâbî et-Türkî (MS 870-950), İslam entelektüel tarihinin en önde gelen ve etkili figürlerinden biri olarak kabul edilir ve hem bilime hem de felsefeye temel katkılarda bulunmuştur. Çalışmaları, Orta Çağ İslam döneminde bilimi sistemleştirmede ve rasyonel bir temelde yeniden inşa etmede etkili olmuş ve genellikle Aristo'dan sonra "İkinci Öğretmen" olarak anılmaktadır. Felsefe, mantık, etik, siyaset bilimi ve müzik teorisi dâhil olmak üzere birçok alanda derinlemesine bilgiye sahip çok yönlü bir bilgin olan Farabi, hem İslam hem de Batı düşüncesi üzerinde önemli bir etki bırakmıştır (Adamson, 2016, s. 12).

Farabi'nin hayatına dair bilgiler, selefi Kindi'nin yaşamına benzer şekilde sınırlı ve parça parça tarihsel verilerden oluşmaktadır. Kaynaklar, onun Bağdat, Halep ve Mısır gibi önemli merkezlerde bulunduğunu ve özellikle yaşamının büyük bir kısmını geçirdiği Halep'te, Şii Hamdani hanedanının himayesi altında entelektüel faaliyetlerini sürdürdüğünü belirtmektedir (Nasr, 2006, s. 103; Gutas, 2001a, s. 24).

Farabi'nin entelektüel mirası, özellikle Yunan felsefesini (özellikle Aristo ve Platon'un düşüncelerini) İslam öğretileriyle sentezleme yeteneğiyle öne çıkmaktadır. Bu sentez, sonraki İslam filozofları İbn Sina ve İbn Rüşd'ün çalışmalarına zemin hazırlayan benzersiz bir felsefi çerçeve oluşturmuştur. Mantık ve epistemolojiye yaptığı katkılar, bu sonraki düşünürler için temel teşkil etmiştir. Eserlerinin önemli bir kısmı siyasetle ilgili olup, devletin yönetimi ve ideal toplum yapısı üzerine sistemli düşüncelerini ortaya koymuştur (Ağababa, 2016, s. 45).

Farabi'nin etnik kökeni tarihsel olarak tartışmalı olmakla birlikte, birçok çağdaş araştırmacı onu Türk kökenli bir filozof olarak kabul etmektedir. Bazı klasik kaynaklarda Fars kökenli olduğu iddia edilse de, yaşadığı coğrafya, ailesinin menşei ve dönemin siyasi-etnik yapısı göz önüne alındığında, Türk kökenli olmasının daha kuvvetli bir olasılık olduğu değerlendirilmektedir (Aydınlı, 2020, s. 142). Bununla birlikte, Farabi bütün bilimsel ve felsefi eserlerini Arapça kaleme almış, dönemin bilim dili olan Arapçayı ustalıkla kullanmıştır (Gutas, 2001b, s. 81).

Farabi, bilgiyi temel olarak akıl, duyular ve ilahi vahiy olmak üzere üç ana kaynağa ayırarak sofistike bir epistemoloji geliştirmiştir (Ağababa, 2016, s. 46). Bu sınıflandırma, modern epistemolojik tartışmaların önemli bir öncüsü olarak kabul edilmektedir (Black, 2011, s. 67). Akıl yürütme sürecinin, bilginin kesinliğini ve güvenilirliğini sağlamak için mantıksal ilkelere sıkı sıkıya dayanması gerektiğini savunmuştur (Gutas, 2001a, s. 24). Onun bilgi kaynaklarına yaklaşımı, modern bilimsel araştırma yöntemlerinde şüpheci sorgulamaya da zemin hazırlamıştır (Özturan, 2013, s. 35).

Farabi, bilimleri sınıflandırmak için kapsamlı bir sistem (İhsâü'l-Ulûm) geliştirmiş ve mantığı çeşitli bilimsel alanlar arasında köprü kuran temel disiplin olarak konumlandırmıştır (Adamson, 2016, s. 13). Disiplinlerarası yaklaşımı, felsefi düşünceyi doğa bilimleriyle birleştirmeyi amaçlamış, bilginin bütünsel bir görünümünü sergilemiştir (Bircan, 2022, s. 7). Felsefeyi, varlıkların gerçekte ne olduğunu, nihai gerçeği bilmek olarak tanımlamıştır. Bu bilgiye ancak kesin kanıtlar ve içgörü yoluyla ulaşılabileceğini belirtmiştir (Ali, 2023, ss. 2-3).

2.2. "El-Medinetü'l-Fâzıla" Eseri ve İdeal Toplum Anlayışı

Farabi, başyapıtı *El-Medinetü'l-Fâzıla* (Erdemli Şehir) adlı eserinde, ideal bir toplumun ilkelerini belirlemek için siyaset felsefesini etik ile ustaca birleştirmiştir (Al-Farabi, 1995, ss. 229–231). Bu eser, Platon'un *Devlet* adlı eserinden önemli ölçüde etkilenmiş olsa da, Yunan felsefi geleneklerini İslam düşüncesiyle sentezleyerek özgün ve belirgin bir katkı sunmaktadır (Karaman, 2025, s. 6.).

Farabi, ideal toplum-devleti, maddi kazanç veya zenginlik tarafından yönlendirilmek yerine, karşılıklı yardım, saygı, destek ve anlayış yoluyla evrensel mutluluk, adalet ve refahı hedefleyen erdemli insanların birleşimi olarak kavramsallaştırmıştır (Nurtazina, 2015, s. 117). Toplumu ve devleti, tüm organların vücudun refahını korumak ve nihai amacına ulaşmak için uyumlu bir şekilde işbirliği yaptığı sağlıklı bir insan vücuduna benzeterek, iç içe geçmiş ve birbirine bağlı olarak görmüştür (Suleimenov, 2015, s. 476).

İnsan toplumlarını büyüklüklerine göre sistematik olarak sınıflandırmıştır. Bu sınıflama mükemmel toplumlar (tüm dünya nüfusuna, bir ulusa veya bir şehre karşılık gelen büyük, orta, küçük) ve eksik toplumlar (köy, mahalle, sokak, hane halkı)

şeklindedir (Muthhar, 2000, s.19). En büyük iyiliğin ve en yüksek mükemmelliğin öncelikle şehir içinde elde edilebileceğini, bunun en yüksek sosyal örgütlenme düzeyini temsil ettiğini savunmuştur (Suleimenov, 2015, s. 477).

Felsefesinin merkezinde, insan faaliyetinin nihai amacının mutluluk olduğu ve bunun ancak rasyonel bilgi yoluyla elde edilebileceği inancı yatmaktadır (Al-Farabi, 1995, s. 233; Black, 2011, s. 69). Bu "*gerçek mutluluk*", mutlak bir iyi olarak kabul edilir ve insan ruhu ve zihni en yüksek bilişsel potansiyeline ulaştığında, ideal olarak ebedi dünya zihniyle birleştiğinde elde edilir (Nurtazina, 2015, s. 118; Suleimenov, 2015, s. 477).

Farabi, şehirleri gerçek mutluluk anlayışlarına ve bu doğrultudaki arayışlarına göre sınıflandırmaktadır. Bu sınıflandırma, siyasi yapı veya ideolojik tercihler temel alınarak değil, etik ve ahlaki değerler üzerinden yapılmıştır (Al-Farabi, 1985, s. 112). Ona göre, şehirlerin farklı türleri vatandaşların mutluluğu nasıl algıladıkları ve bu doğrultuda nasıl hareket ettiklerine göre ayrılmaktadır.

Birincisi, **Erdemli Şehir (El-Medinetü'l-Fadile)** olarak adlandırılan şehir türüdür. Bu tür şehir, gerçek mutluluğu hedefleyen ve bu amaca uygun şekilde düzenlenen en üstün şehir modelidir (Farabi, 2007, s. 115). Erdemli şehirde vatandaşlar, bireysel ve toplumsal erdemlere dayalı bir yaşam sürdürerek hakiki mutluluğa ulaşmayı amaçlarlar. Bunun karşıtı olarak tanımlanan şehirler ise mutluluğun yanlış anlaşılması ya da reddedilmesiyle karakterize olmaktadır. Bu karşıt şehirler şu alt kategorilere ayrılır (Farabi, 2007, ss. 118-121):

- **Cahil Şehir:** Vatandaşlar mutluluğu yanlış anlamaktadır. Bu şehir çeşitli alt türlere sahiptir:
    - **Zorunluluk Şehri:** Vatandaşlar temel ihtiyaçlardan yoksundur.
    - **Alçaklık Şehri:** Tek amaç zenginliktir.
    - **Sapkınlık Şehri:** Zevkler, özellikle yiyecek, içecek ve cinsel hazlar peşindedir.
    - **Onur Şehri:** İtibar ve saygınlık peşinde koşulur.
    - **Güç Şehri:** Başkalarına üstünlük sağlama arzusu vardır.
    - **Popülist Şehir:** Kişisel istek ve arzular ön plandadır.
- **Fasık Şehir:** Vatandaşlar gerçeği bilmekle birlikte ona inanmazlar.
- **Değişmiş Şehir:** Gerçek bilgi bilinçli olarak değiştirilir.
- **Şaşırmış Şehir:** Doğru yoldan sapılır ve yanlış yönelimler hakim olur.

Farabi'nin bu sınıflandırması, siyasi rejimlere veya ideolojik sistemlere değil, bireylerin ve toplumun etik temelli mutluluk arayışına dayandığından, şehirlerin ahlaki yapılarına dair derin bir felsefi değerlendirme sunmaktadır (Farabi, 2007, s. 125).

Farabi'nin hümanizmi, entelektüel ve eğitsel niteliğiyle öne çıkmaktadır. Ulusal, ırksal, sosyal veya dini aidiyetten bağımsız olarak tüm insanların bilgi edinme ve kendini geliştirme evrensel potansiyelini tanır (Siddiqui, vd., 2024, s. 91). Farabi'nin devlet anlayışı, sadece düzeni sağlamak veya maddi refahı kolaylaştırmakla kalmayıp, vatandaşlarının ahlaki ve entelektüel gelişimini en yüksek potansiyellerine doğru aktif olarak sağlamayı amaçlayan teleolojik bir bakış açısı sunmaktadır (Nurtazina, 2015, s. 119; Salbiyah, 2018, s. 67). Devlet, bu nihai insani gelişimi gerçekleştirmek için bir "*araç*" olarak görülmektedir (Syukri, vd., 2025, s. 495). Bu teleolojik bakış açısı, onun devlet anlayışını daha minimalist veya salt faydacı yaklaşımlardan ayırmaktadır. Bu, Farabi'nin felsefesinin, devletin nüfusunun ahlaki ve entelektüel eğitimi ve yetiştirilmesinde aktif olarak yer alması için sağlam bir normatif argüman sağladığı anlamına gelmektedir (Al-Farabi, 1995, ss. 229–231).

Bu, sadece temel hizmetler sağlamanın çok ötesine geçerek, karakteri şekillendirme, erdemleri teşvik etme ve rasyonel bilgiyi geliştirme konusunda derin bir sorumluluk anlamına gelir ve devleti etkili bir şekilde "*pedagojik bir devlet*" haline getirmektedir. Bu durum, eğitim, kültürel gelişim ve sivil etiğin teşviki gibi alanlarda çağdaş kamu politikası için önemli çıkarımlar taşımakta, hükümetin rolünün ahlaki yönetim alanına kadar uzandığını öne sürmektedir.

2.3. Devlet Yönetiminde Liderlik ve Filozof-Hükümdar Kavramı

Farabi, erdemli şehrin zirvesine, aynı zamanda dini cemaatin lideri olarak da işlev gören filozof-hükümdarı yerleştirir. Farabi'ye göre, yönetme sanatı felsefe sanatı ile ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır; biri olmadan diğeri anlamlı bir şekilde var olamaz (Alfarabi, 1952, s. 97).

Farabi'ye göre ideal hükümdar, yalnızca entelektüel ve ahlaki üstünlükle değil, aynı zamanda fiziksel ve ruhsal bütünlükle de donatılmış olmalıdır. Bu liderin, sağlam bir bedene sahip olması, yani yönetim görevlerini yerine getirebilecek fiziki yeterliliğe

sahip bulunması gerekmektedir. Ayrıca, doğru ve derin kavrayış, güçlü bir hafıza ve zekâ ile hızlı kavrama becerisi onun temel zihinsel yetkinlikleri arasında yer almaktadır (Al-Farabi, 1985, ss. 247–249).

Açık ve etkili konuşma yeteneği sayesinde halkı ikna etme ve yönlendirme gücüne sahip olmalıdır. Bilgiye ve öğrenmeye içsel bir sevgi taşımalı, doğruya sevgi ve yalana karşı nefret duymalıdır. Farabi, ideal hükümdarın maddi hazlardan uzak durmasını, özellikle yemek, içki ve cinsel arzulara karşı ölçülü olmasını önemli bulmaktadır. Yüksek ruhlu, onura düşkün ve çirkinlikten kaçınan bir yapıya sahip olması gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca, maddi kazanca ilgisiz, adaleti seven ve zulmü reddeden bir lider olması gereklidir. Son olarak, doğru bildiği yolda cesurca ilerleyebilecek kararlılıkta ve azimde (bravery and firm resolve) olmalıdır. Farabi'ye göre bu niteliklerin tümü, erdemli toplumun başında bulunacak hükümdarın hem akli hem ahlaki rehberlik sorumluluğunu taşıyabilmesini sağlamaktadır (Al-Farabi, 1985, ss. 247–249).

Farabi, toplumları "tam" ve "eksik" olmak üzere iki temel kategoriye ayırmaktadır. Bu ayrım, bireylerin yaşamın gerekliliklerini karşılamak ve ilerleme yolunu benimsemek amacıyla karşılıklı işbirliği yaparak oluşturdukları farklı büyüklükteki sosyal grupları açıklamaktadır (Farabi, 2010, s. 95).

Tam toplumlar, üç farklı düzeyde ele alınır. En geniş kapsamlı olanı, yeryüzünde yaşayan tüm insanları kapsayan Büyük Tam Toplumdur. Bu toplum, tüm insanlığı bir araya getiren en üst düzey birliktir. Orta düzeyde ise, belirli bir ulusu ve coğrafi alanı içine alan Orta Tam Toplum yani modern anlamda ulus-devlet yer almaktadır. En küçük tam toplum ise, bir şehirde yaşayan bireylerden oluşan Küçük Tam Toplumdur (Farabi, 2010, s. 97). Farabi, bireyin yaşayabileceği ve gerçek mutluluğu deneyimleyebileceği en küçük sosyal birimi "Medine" olarak tanımlar. Ona göre, ideal bir devletin mükemmel olması için mutlak büyüklüğe sahip olması gerekmez; nitelik açısından tam olması yeterlidir (Farabi, 2010, s. 100).

Buna karşılık, eksik toplumlar daha küçük sosyal birimleri temsil eder; köyler, mahalleler ve sokaklar gibi yapılandırılmış ancak tam olmayan topluluklardır. Farabi'ye göre, yeryüzündeki insan topluluğu tam bir toplumun sadece bir parçasını oluştururken, şehir eksik toplumların en büyük örneği olarak değerlendirilir. Eksik toplumlar zaman içinde işbirliği ve karşılıklı etkileşimle tam toplumlara doğru evrilirler (Farabi, 2010, s. 103). Bu süreç, insanların sosyal ihtiyaçları doğrultusunda gelişen doğal bir siyasi örgütlenmeyi ve daha karmaşık devlet yapılarının oluşumunu yansıtır.

Farabi'nin bu sınıflandırması, insan topluluklarının örgütlenme biçimini ve bireylerin karşılıklı yardımlaşma gereksiniminden kaynaklanan siyasi oluşumların evrimini açıklamakta önemli bir felsefi perspektif sunmaktadır (Farabi, 2010, s. 110).

Tek bir bireyin bu 12 ideal niteliğin tamamını bünyesinde barındırmasının son derece nadir olduğunu kabul eden Farabi, sonraki hükümdarlar için altı temel nitelikten oluşan azaltılmış bir liste (bilgelik, yerleşik yasalara hâkimiyet, yeni yasaları bağımsız olarak formüle etme yeteneği, basiret, belagat ve askeri liderlik için fiziksel sağlık) önermiş veya hatta gücün birden fazla birey arasında paylaşılabileceği kolektif bir liderlik modelini öne sürmüştür (Suleimenov, 2015, s. 478).

Filozof-hükümdar, devletin "kalbi" olarak metaforik olarak tanımlanır; gerekli bilgi ve istenen davranışın birincil kaynağı olarak hizmet eder, aktif zihinden daha yüksek sembolik vahiyler alabilir ve bunları halk için somutlaştırabilir (Al-Farabi, 1990, s. 72-73). Farabi'nin siyaset felsefesini diğerlerinden ayıran temel bir nokta, siyasetin özünde sadece bir güç arayışı olmaktan ziyade, ahlak ve etik ile temelden ilişkili olması gerektiğini açıkça vurgulamasıdır (Massalimova & Momynkulov, 2023, s. 37; Azzuhri, 2022, s. 27). Bu normatif duruş, onun siyaset felsefesini karakterize etmektedir.

Bu durum, modern kamu yönetiminde sıklıkla egemen olan salt teknokratik, bürokratik veya güç merkezli yönetişim anlayışlarına meydan okumaktadır. Gerçekten etkili ve meşru kamu hizmetinin, sadece teknik olarak yetkin ve stratejik olarak zeki değil, aynı zamanda ahlaki olarak dürüst, entelektüel olarak aydınlanmış ve adalete bağlı liderler gerektirdiğini göstermektedir (Al-Kafarneh, 2021, s. 4). Çağdaş kamu yönetimi için bu, kapsamlı etik liderlik geliştirme programlarına ve kamu hizmeti etiğinin sadece bir uyum meselesi olmaktan ziyade temel bir ilke olarak yeniden vurgulanmasına kritik bir ihtiyaç olduğunu ima etmektedir. "Etik bir toplum" açıkça "daha dirençli" olarak kabul edilmektedir.

Tablo 2. Farabi'nin İdeal Hükümdar Nitelikleri ve Modern Liderlik Paralellikleri

Farabi'nin Nitelikleri	Açıklama	Modern Liderlik Paraleli
Sağlam Fiziksel Sağlık	Karar alma veya eylemi engelleyebilecek kusurlardan arınmış, fiziksel olarak zinde olmak.	Fiziksel ve zihinsel dayanıklılık, stres yönetimi.
Keskin Zeka	Bilgiyi hızla kavrayabilen ve bilgeliği etkili bir şekilde uygulayabilen yüksek zekâ.	Stratejik düşünme, analitik yetenek, problem çözme.
İyi Hafıza	Önemli bilgileri, tarihi emsalleri ve öğrenilen dersleri koruma yeteneği.	Kurumsal hafıza, deneyimlerden öğrenme, bilgi yönetimi.
Açık ve Anlaşılır Konuşma	İnsanlara ilham verme ve onları yönlendirme için etkili iletişim kurma yeteneği.	Etkili iletişim, ikna becerileri, topluluk önünde konuşma.
Öğrenme Sevgisi	Bilgi arama ve sürekli kendini eğitme konusunda doğuştan gelen bir arzu.	Sürekli öğrenme, kişisel gelişim, yenilikçiliğe açıklık.
Gerçeğe Bağlılık	Kamu güvenini kazanmak ve adil kararlar almak için dürüstlük ve bütünlük.	Şeffaflık, dürüstlük, hesap verebilirlik, etik davranış.
Maddi İsteklerden Uzaklaşma	Kararlarının açgözlülükten etkilenmemesini sağlamak için zenginlik veya zevklere aşırı bağlı olmama.	Hizmet odaklı liderlik, kamu çıkarını kişisel kazançtan üstün tutma, yolsuzlukla mücadele.
Yüksek Ahlaki Standartlar	Adalet, nezaket ve adillik gibi erdemleri somutlaştırma.	Etik yönetişim, ahlaki liderlik, toplumsal sorumluluk.
Cesaret ve Kararlılık	Zorluklar karşısında sağlam durma cesareti ve yeteneği.	Kriz yönetimi, risk alma, dirençlilik, vizyonerlik.
Karar Vermede Bilgelik	Bilgi, deneyim ve etik düşüncelere dayanarak sağlam yargılarda bulunma yeteneği.	Sağlam yargı, stratejik karar alma, durum analizi.
Adalet Sevgisi	Yönetimde adilliği ve tüm vatandaşlara eşit muameleyi sağlamak için adalete derin bir bağlılık.	Eşitlik, hakkaniyet, sosyal adalet, kapsayıcılık.
Güçlü Liderlik Yetenekleri	İnsanları müreffeh bir topluma yönlendirmek için karizma, etki ve vizyona sahip olma.	Dönüşümcü liderlik, ilham verme, vizyon belirleme ve yayma.

Kaynak: (Massalimova ve Momynkulov, 2023, s. 38).

Farabi'nin ideal liderde bulunması gereken nitelikler, çağdaş liderlik ilkeleriyle önemli paralellikler taşımaktadır. Sağlam fiziksel sağlık, keskin zeka ve iyi hafıza gibi temel yetkinlikler, liderin dayanıklılık ve bilgi yönetimi becerileriyle örtüşür. Açık ve anlaşılır iletişim, öğrenmeye olan sevgi ve gerçeğe bağlılık, etkili iletişim, sürekli gelişim ve etik davranışı yansıtır. Maddi isteklerden uzak durmak, yüksek ahlaki standartlar, cesaret ve kararlılık, liderin hizmet odaklılığı, etik yönetişim ve kriz yönetimi yetkinlikleriyle bağlantılıdır. Karar vermede bilgelik, adalet sevgisi ve güçlü liderlik yetenekleri ise stratejik karar alma, sosyal adalet ve dönüşümcü liderlik kavramlarıyla uyumludur. Bu bütünsel yaklaşım, liderlerin hem bireysel hem de toplumsal düzeyde etkili ve etik yöneticiler olmalarını sağlar (Al-Farabi, 1985, ss. 247–249)

2.4. Farabi'nin Devletin Görevleri ve Toplumsal Mutluluk Üzerine Düşünceleri

Farabi, devletin temel görevlerini, vatandaşları için yaşam, mülkiyet ve mutluluk gibi temel hakları güvence altına almak olarak açıkça belirtmiştir. Bu temel meseleleri güvence altına alamayan herhangi bir devletin gerçekten demokratik olarak kabul edilemeyeceğini savunmuştur (Al-Kafarneh, 2021, s. 5).

Erdemli şehrin iç işlevi, sakinlerinin gerçek mutluluğuna ulaşmalarını sağlayacak önlemleri sistematik olarak uygulamaktır. Bu önlemler arasında adaletin tesisi, halkın aydınlatılması, temel varoluşsal bilimlerde eğitim, kapsamlı ahlaki ve entelektüel eğitim ve mutluluğu teşvik eden iyi davranış, alışkanlık ve ahlaki standartların yaygınlaştırılması yer almaktadır. Bu ideal devlette, ekonomik ve siyasi sorunlar ikincil olarak kabul edilir ve öncelikli olarak ruhsal ve ahlaki gelişimin genel hedefine hizmet eder. Farabi, siyasetin ana hedefi olarak sadece ekonomik sorunlarla sınırlı bir devleti "cahil" olarak nitelendirmiştir. Erdemli şehrin dış işlevi ise, sakinlerini dış düşmanlardan korumak ve refahlarını korumak amacıyla sadece savunma savaşları yürütmektir; Farabi karşılıklı yıkımı kınamış ve insanlık arasında barışı savunmuştur (Suleimenov, 2015, s. 478).

Farabi, her insan yaşamının içsel değerini güçlü bir şekilde savunmuş, ölümü yaşamdan üstün tutmuştur (Al-Farabi, 1982, s. 41; Nurtazina, 2015, s. 152). Şehrin, yaşlılar, engelliler ve hastalar gibi faydalı işlevleri yerine getiremeyenlere aktif olarak bakması gerektiğini, onları dışlamaması veya kovmaması gerektiğini savunmuştur. İyi ve erdemli bir devletin ancak tüm vatandaşların aktif işbirliği ve sürekli kişisel gelişimiyle mümkün olabileceğini sürekli olarak vurgulamıştır (Nurtazina, 2015, s. 153).

2.5. Farabi'den Modern Kamu Değeri Yaratımına Dersler

Farabi'nin siyaset ve ahlak ilişkisine dair düşünceleri, modern kamu değeri tartışmalarına önemli katkılar sunmaktadır. İlk olarak, Farabi'nin siyaset ve etik arasındaki güçlü bağlantısı, kamu değerine sağlam bir etik pusula kazandırmaktadır. Bu

yaklaşım, değer kavramının yalnızca verimlilik veya popülerlik gibi yüzeysel kriterlerle sınırlı kalmayıp, gerçek toplumsal iyilik ve erdemle ilişkilendirilmesini sağlamaktadır. Böylece kamu yöneticileri, kararlarını daha geniş ve derin bir ahlaki çerçeveye yerleştirebilirler (Farabi, 2010, s. 134; Nurtazina, 2015, s. 116).

Farabi'nin "gerçek saadet" ve "toplumsal mutluluk" kavramları, kamu değerinin sadece ölçülebilir çıktılarla değil, vatandaşların refahında niteliksel ve kapsamlı iyileşmelerle ilişkilendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Bu, kamu hizmetlerinin bireylerin ve toplulukların yaşam kalitesine nasıl bütüncül katkıda bulunabileceğinin yeniden düşünülmesini teşvik etmektedir (Farabi, 2010, s. 138; Turkel & Turkel, 2016, s. 5).

Ayrıca, Farabi'nin erdemli liderlik anlayışı, kamu yöneticilerine hem kişisel hem kurumsal düzeyde erdemleri geliştirmeleri için ilham kaynağı olabilir. Böylece, liderlerin yalnızca teknik yeterlilik değil, aynı zamanda ahlaki karakter ve bilgelik ile donanmış olmaları gerektiği vurgulanır. Bu yaklaşım, kamu kurumlarında dürüstlük ve bilgelik kültürünün gelişmesini destekleyebilir (Farabi, 2010, s. 142; Värttö, 2022, s. 27).

Farabi'nin kolektif mutluluk arayışına dayanan ahlaki amaçlı katılımcı yönetişim modeli ise, modern kamu değerinde ortak üretim ve paydaş katılımı vurgusuyla örtüşmektedir. Bu modelde vatandaşların katılımı, yalnızca karar alma süreçlerine dâhil olmaktan öte, ortak bir ahlaki iyilik arayışına hizmet eder. Böylece daha derin, etik temelli bir katılımcılık mümkündür. Aşağıdaki tabloda, Farabi'nin devlet yönetimi ile 21. yüzyıl kamu değeri kavramının temel boyutları karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Tablo 3. 21. Yüzyıl'da Kamu Değeri ve Farabi'nin Yönetimi

Kavram/ Boyut	21. Yüzyıl'da Kamu Değeri	Farabi'nin Devlet Yönetimi	Yakınlaşma/ Farklılaşma/ Ders
Birincil Hedef	Toplum için değer yaratmak (ekonomik, sosyal, kültürel, çevresel faydalar).	Vatandaşların refahı, mutluluğu ve en yüksek potansiyellerine ulaşmaları.	Yakınlaşma: Her ikisi de toplumsal iyiliği ve refahı nihai amaç edinir.
İnsan/ Toplum Doğası	Rasyonel aktörler, paydaşlar, ihtiyaçları ve beklentileri olan vatandaşlar.	Akıl ve zihne sahip, karşılıklı yardımlaşmaya ihtiyaç duyan varlıklar; toplumlar doğal olarak oluşur.	Yakınlaşma: İnsanların işbirliğine ve toplumsal örgütlenmeye ihtiyaç duyduğu fikri.
Liderin Rolü	Kamu yöneticisi: Kamu değeri yaratma, stratejik üçgeni dengeleme, değer arayan hayal gücü.	Filozof-hükümdar/ Bilge lider: Toplumu adalet ve mutluluğa yönlendiren, erdemli ve bilgili.	Farklılaşma: Kamu yöneticisi pragmatik ve kısıtlı; filozof-hükümdar ideal ve mutlak erdemli.
Etik Temel	Örtük etik yargılar, paydaşlara etik yükümlülükler, sosyal değer vurgusu.	Siyasetin ahlakla güçlü bağlantısı, etiğin şehir sınıflandırmasında "kırmızı çizgi" olması, "etik toplum" vurgusu.	Farklılaşma: Farabi'de etik açıkça ve temel; Kamu Değeri'nde daha çok stratejik bir unsur. Ders: Kamu değeri, Farabi'den daha sağlam bir etik pusula edinebilir.
Başarının Ölçümü	Sonuç başarıları, güven ve meşruiyet, operasyonel kapasite, KPI[1]'lar, vatandaş memnuniyeti.	Gerçek mutluluğa ulaşma, erdemli bir toplumun oluşumu, adalet ve uyumun yaygınlığı.	Farklılaşma: Kamu değeri daha ölçülebilir çıktılara odaklanırken, Farabi daha niteliksel ve ahlaki sonuçlara odaklanır. Ders: Kamu değeri, ölçümlerin ötesinde daha derin niteliksel iyileşmeleri hedeflemelidir.
Modern Bağlamda Uygulanabilirlik	Çağdaş kamu yöneticileri için pratik bir çerçeve, çeşitli bağlamlarda uygulanabilir.	Genellikle ütopik ve günümüz seküler demokrasilerine doğrudan uygulanamaz olarak görülür; ancak etik ilkeler rehber olabilir.	Farklılaşma: Direkt uygulanabilirlik farklıdır. Ders: Farabi'nin etik ilkeleri, modern kamu değerine normatif bir derinlik katabilir.

Kaynak: (Farabi, 2010, s. 145; Suleimenov, 2015, s. 474).

Farabi'nin etik odaklı siyaset anlayışı, modern kamu değeri kavramına normatif bir derinlik ve ahlaki pusula sağlayabilir. Bu da kamu yönetiminde daha kapsayıcı, erdemli ve vatandaş odaklı bir yönetim pratiğinin gelişmesine katkıda bulunabilir (Farabi, 2010, s. 150).

[1] KPI (Kritik Performans Göstergesi), bir kurumun belirli hedeflerine ulaşıp ulaşmadığını ölçmek için kullanılan sayısal göstergelerdir. Kamu yönetiminde, başarıyı değerlendirmek, kaynak kullanımını analiz etmek ve hesap verebilirliği sağlamak amacıyla yaygın şekilde kullanılır. Vatandaş memnuniyeti oranı, hizmet süresi, bütçe gerçekleşme oranı gibi göstergeler, kamu hizmetlerinin etkinliğini ölçmekte temel araçlardır (Hatry, 2006: 15; Poister, 2010: 250).

2.6. Farabi'nin Siyaset Felsefesinin Eleştirel Değerlendirmesi

Yaygın takdire rağmen, Farabi'nin erdemli şehir kavramı sıklıkla idealist ve ütopik olarak nitelendirilmekte, tarihi kayıtlarda hiçbir İslam imparatorluğunun onun siyasi fikirlerini tam olarak uyguladığına dair kanıt bulunmamaktadır (Al-Kafarneh, 2021, s. 6). Özellikle, daha sonraki önde gelen İslam alimi İbn Haldun, Farabi'nin kavramını medeniyetin daha pragmatik bir perspektifinden eleştirmiştir (Azzuhri, 2022, s. 28).

Bununla birlikte, idealist doğasına rağmen, felsefesinin "en yüksek siyasi ilkeleri" ve etik bir toplumun temel fikrini sağladığı kabul edilmektedir (Al-Kafarneh, 2021, s. 6). Bu, edebi bir taslak olmaktan ziyade normatif bir ölçüt olarak hizmet etmektedir. Farabi'nin düşüncesini günümüzde uygulamanın önemli bir zorluğu, onun felsefesini, kendi döneminden çok farklı olan modern koşullarda uygulanabilir politikalara dönüştürmektir (Azzuhri, 2022, s. 28). Bu, dikkatli bir yorumlama ve uyarlama gerektirmektedir.

Eserlerinin yüzyıllar boyunca birçok çeviri ve yorum aşamasından geçmesi nedeniyle, Farabi'nin eserlerinin kesin yorumu konusunda süregelen akademik tartışmalar bulunmaktadır (Mellanti, vd., 2024, s. 181). Felsefe ve din arasındaki ilişkiye, özellikle hükümdar için ilahi vahyin rolüne dair incelikli görüşleri, düşüncesinin karmaşık bir yönünü sunmaktadır. Dini, "sembolik bir temsil" ve sıradan kitleler için uygun "daha düşük bir bilgi biçimi" olarak görmesine rağmen, hükümdarın ilahi vahiyler aracılığıyla dini bilgi edinmesini de zorunlu görmüştür. Bu durum, Farabi'nin önerdiği siyasi sistemde felsefe ve dinin, farklı olsa da, eşit derecede önemli roller oynadığını göstermektedir (Ali, 2023, s. 7).

Farabi'nin siyaset felsefesindeki bu idealizm ve pratiklik arasındaki gerilim, bir zayıflık olarak değil, aksine derin bir güç olarak değerlendirilmelidir. Farabi'nin idealizmi, gerçek dünya yönetişiminin sürekli olarak değerlendirilebileceği ve iyileştirme için çaba gösterilebileceği gerekli bir normatif ölçüt sağlamaktadır. Bu, mükemmel erdemli bir devletin mutlak biçimde ulaşılamaz olsa da, onun ideallerinin (adalet, evrensel mutluluk, erdem) sürekli olarak takip edilmesinin kamu hizmetinin kalitesini ve etik temelini sürekli olarak yükseltebileceğini düşündürmektedir (Al-Farabi, 2001, s. 97; Stanford, 2021). Modern uygulama için süregelen zorluk, insan doğasının ve siyasi sistemlerin doğal kusurlarını kabul ederken, bu yüce, zamansız idealleri uygulanabilir ilkelere ve somut politikalara dönüştürmektir; aynı zamanda etik çerçeveyi kamu eylemi için vazgeçilmez bir yol gösterici yıldız olarak tutmaktır.

3. KAMU DEĞERİ VE FARABİ'NİN DÜŞÜNCELERİ ARASINDA KÖPRÜ KURMAK

Mark H. Moore'un Kamu Değeri yaklaşımı ile Farabi'nin siyaset felsefesi, farklı tarihsel ve kültürel bağlamlardan doğmuş olsalar da, devlet yönetimi ve kamu hizmetinin temel amaçları hakkında şaşırtıcı ortak temalar ve önemli farklılıklar sunmaktadır. Bu karşılaştırmalı analiz, her iki çerçevenin de 21. yüzyıl kamu yönetimi için nasıl değerli dersler sunabileceğini ve birbirlerini nasıl zenginleştirebileceğini ortaya koymaktadır.

3.1. Ortak Temalar

Her iki çerçeve de, farklı kökenlerine rağmen, toplumun kolektif refahını temel öncelik olarak kabul etmektedir. Kamu Değeri, yönetsel başarıyı "kısa ve uzun vadede kamuya olan değerlerini artırmak" olarak tanımlar ve "kamu tarafından kendilerine emanet edilen varlıklardan kamu değeri yaratmayı" vurgular (Moore, 1995, s. 57). Bu kavram, doğası gereği bir bütün olarak topluma fayda sağlayan çıktılara odaklanır. Benzer şekilde, Farabi'nin ideal devleti ve erdemli şehri, "mümkün olduğunca çok insana en mutlu yaşamı sağlamak" (Suleimenov, 2015, s. 479) ve vatandaşların karşılıklı yardım ve işbirliği yoluyla "gerçek mutluluğa" ulaşmaları için açıkça tasarlanmıştır (Nurtazina, 2015, s. 154). "Kamu yararı"nın genel kavramı, farklı terminolojiler ve tarihsel bağlamlar aracılığıyla ifade edilse de, her iki felsefenin de merkezindedir (Nurtazina, 2015, s. 154; Nyabola, 2021, s. 13).

Etik ve ahlak, hem Kamu Değeri hem de Farabi'nin siyaset felsefesinin işleyişi için çevresel değil, merkezi unsurlardır. KDY, kamu yönetiminin etik farkındalık, dürüstlük, adalet, eşit muamele ve insan onuru dahil olmak üzere uzun vadeli bir değerler sistemine dayanması gerektiğini açıkça vurgular (Bryhinets, vd., 2020, s. 4). Farabi, daha da büyük bir vurguyla, siyasetin "güçle değil, ahlak ve etik ile ilgili olması gerektiğini" açıkça belirtir (Massalimova & Momynkulov, 2023, s. 38). Onun "Erdemli Şehri", bireysel ve toplumsal mutluluk için erdemli davranış ve adaletin en önemli olduğu "etik bir toplum" olarak temelden tasarlanmıştır (Azzuhri, 2022, s. 29).

Her iki çerçeve de, toplumsal iyiliğin elde edilmesinde liderlerin nitelikleri, sorumlulukları ve dönüştürücü rolü üzerinde önemli ve vazgeçilmez bir vurgu yapmaktadır. Moore'un kamu yöneticilerinin "değer arayan hayal güçlerine" sahip olmaları ve kamu değeri, meşruiyet ve operasyonel kapasiteyi stratejik olarak hizalamaları beklenmektedir (Moore, 1995, s.159; Värttö, 2022, s. 36). Farabi'nin filozof-hükümdarı, entelektüel, ahlaki ve pratik erdemlerin bir sentezini somutlaştırarak toplumu "gerçek mutluluğa" yönlendirmede hayati bir rol oynar (Mahmoud, 2017, s. 112). Her iki bakış açısında da liderler, sadece pasif yöneticiler veya teknik uygulayıcılar olmaktan ziyade, toplumsal koşulları ve kamu amacını aktif olarak şekillendiren kişiler olarak görülmektedir (Moore, 1995, s. 160; Suleimenov, 2015, s. 480).

3.2. Kavramsal Farklılıklar

Kamu Değeri, çağdaş kamu yönetimi teorisine dayanan, sosyal psikoloji, örgüt teorisi ve stratejik yönetimden geniş ölçüde yararlanan, gözlemlenebilir sonuçlara ve örgütsel kapasiteye odaklanan modern bir yapıdır (Moore, 1995, s. 161). Epistemolojisi büyük ölçüde ampirik ve pragmatiktir. Buna karşılık, Farabi'nin felsefesi, antik Yunan (Platonik, Aristotelesçi) ve İslam metafiziği, kozmolojisi ve epistemolojisine derinlemesine kök salmıştır; bilgi kaynakları ilahi vahiy ve sezgisel gerçekleri de içermektedir (Al-Farabi, 1990, ss. 100-110; Black, 1990, ss. 85-95). Bu yaklaşım, amaçların (teleoloji) ve değer yargılarının (normatiflik) belirleyici olduğu bir çerçeve sunar (Black, 1990, ss. 85-95; Sayer, 2010, s. 12).

Farabi'nin "Erdemli Şehri" açıkça ve tutarlı bir şekilde idealist ve çoğu zaman ütopik olarak tanımlanır. Gerçek dünyada anında, tam ölçekli uygulama için pratik bir taslak olmaktan ziyade teorik bir ideal veya normatif bir arayışı temsil eder (Azzuhri, 2022, s. 29; Al-Kafarneh, 2021, s. 6; Mellanti, vd., 2024, s. 182). Kamu Değeri ise, normatif bir öz içermesine rağmen, kamu yöneticilerinin gerçek dünya siyasi ve operasyonel kısıtlamaları dâhilinde mevcut durumları teşhis etmeleri ve müdahaleler tasarlamaları için pratik, uygulanabilir bir çerçeve olarak tasarlanmıştır (Moore, 1995, ss. 20-22).

Kamu Değeri çerçevesinde meşruiyet, öncelikle seçmenler, vergi mükellefleri, sendikalar, basın ve çeşitli siyasi aktörler dâhil olmak üzere çeşitli ve genellikle tartışmalı paydaşlardan oluşan "yetkilendirme ortamından" türetilir (Moore, 1995, ss. 20-22; Stoker, 2006, s. 48-49). Bu, demokratik hesap verebilirliği ve kamuoyuna duyarlılığı vurgular. Buna karşılık, Farabi'nin hükümdarının meşruiyeti, peygamberlik nitelikleri ve Aktif Akıl ile benzersiz bir bağlantı dâhil olmak üzere derin entelektüel ve ahlaki mükemmelliğinden kaynaklanmaktadır. Bu da onları ilahi olarak ilham alan ve rasyonel olarak anlaşılan bir gerçeğe doğru yönlendirmelerini sağlamaktadır (Al-Farabi, 1990, ss. 102-105; Nurtazina, 2015, ss. 45-47; Suleimenov, 2015, ss.14-16; Ali, 2023, ss. 5-8). Bu, daha hiyerarşik ve bilgiye dayalı bir meşruiyet biçimidir.

Kamu Değeri, kamu değerinin ortak yaratımında vatandaş merkezliliği, aktif katılımı, katılımı ve diyaloğu çok önemli bileşenler olarak güçlü bir şekilde vurgular (Bryhinets, vd., 2020, s. 7). Vatandaşlar, kamu yararını tanımlama ve elde etmede aktif ortaklar olarak görülür. Farabi'nin ideal toplumu mutluluğa yönelik karşılıklı yardım ve işbirliğini içerirken, filozof-hükümdar birincil rehber ve eğitimci olmaya devam eder. Onun görüşüne göre, sıradan kitleler, doğrudan felsefi içgörüden ziyade sembolik temsiller (din) aracılığıyla bilgi alabilirler. Bu da çoğunluk için doğrudan katılımcı olmaktan ziyade daha çok rehberli bir rol olduğunu düşündürmektedir (Ali, 2023, s. 5-8).

3.3. Modern Kamu Yönetimi İçin Farabi'den Dersler

Farabi'nin siyasetin temelini ahlak ve etik üzerine kurma konusundaki sarsılmaz ısrarı (Massalimova & Momynkulov, 2023, s. 38; Azzuhri, 2022, s. 28) salt araçsal, verimlilik odaklı veya piyasa odaklı kamu yönetimi modellerine karşı kritik ve zamanında bir denge sağlamaktadır. Bu, kamu hizmetinin doğal ahlaki boyutunu derinlemesine vurgulayarak, yönetimin veya yönetişimin sadece kaynakları yönetmekle ilgili olmadığını, aynı zamanda toplumda erdem ve adaleti geliştirmekle ilgili olduğunu ileri sürmektedir.

Onun devlete ilişkin teleolojik görüşü, en yüksek insani mükemmelliği ve gerçek mutluluğu hedefleyerek (Nurtazina, 2015, s. 119; Suleimenov, 2015, s. 478), kamu politikasını dar ekonomik göstergelerin ötesine geçmeye ve vatandaşların bütünsel gelişimini dikkate almaya teşvik etmektedir. Bu, entelektüel, ahlaki ve ruhsal refahlarını içerir, sadece maddi refah yerine kapsamlı insani gelişimi destekleyen politikaları teşvik etmektedir.

Farabi'nin ideal hükümdarının detaylı nitelikleri (Al-Farabi, 1982; Siddiqui, vd., 2024, s. 90), kamu sektöründe etik, bilgili ve adil liderler yetiştirmek için zamansız ve sağlam bir taslak sunmaktadır. Karakter ve bilgelik üzerindeki bu vurgu, yolsuzluk gibi çağdaş zorluklarla mücadelede, kamu güvenini teşvik etmede ve uzun vadeli toplumsal istikrarı sağlamada son derece ilgili kalmaktadır (Massalimova & Momynkulov, 2023, s. 37; Azzuhri, 2022, s. 27).

3.4. Kamu Değeri Yaklaşımının Farabi'nin Etik Çerçevesiyle Zenginleştirilmesi

Moore'un (1995) Kamu Değeri çerçevesi, kamu yönetimi literatüründe Yeni Kamu Yönetimi paradigmasının araçsal rasyonalitesine karşı geliştirilmiş güçlü tepkilerden biri olarak kabul edilmektedir. Stratejik Üçgen modeli, kamu yöneticilerine değer yaratma, meşruiyet sağlama ve operasyonel kapasiteyi yönetme arasında dinamik bir denge kurma imkânı sunarken, çerçevenin normatif temeli büyük ölçüde öznel vatandaş tercihleri, paydaş talepleri ve ampirik olarak gözlemlenebilir sonuçlar etrafında şekillenmektedir (Bozeman, 2007; Rhodes & Wanna, 2007). Bu durum, Kamu Değeri yaklaşımının güçlü bir stratejik araç olmasına rağmen, "iyi"nin ne olduğuna dair teleolojik bir derinlikten yoksun kalması riskini doğurmaktadır. Farabi'nin siyaset felsefesi, işte bu eksikliği giderebilecek, kamu değeri kavramını araçsal bir başarı ölçütü olmaktan çıkarıp ontolojik ve etik bir temele oturtabilecek kavramsal kaynaklar sunmaktadır.

3.4.1. "Gerçek Mutluluk"tan Kamu Değerine

Farabi'nin siyaset felsefesinin merkezinde, insan faaliyetinin nihai amacının saadet (mutluluk) olduğu ve bunun ancak rasyonel bilgi ile ahlaki erdemin bütünleşmesiyle elde edilebileceği tezi yer almaktadır (Al-Farabi, 1985, s. 233; Nurtazina, 2015, s. 118). Farabi'nin "gerçek mutluluk/ el-saadetü'l-hakikiyye" olarak kavramsallaştırdığı bu hedef, salt öznel tatmin düzeyini aşarak, insanın entelektüel ve ahlaki kapasitelerinin en üst düzeyde gerçekleşmesini ifade eder. Bu teleolojik bakış açısı, Kamu Değeri yaklaşımına üç temel katkı sağlayabilir:

Birincisi, Farabi'nin mutluluk anlayışı, kamu değerinin yalnızca vatandaş memnuniyeti anketlerinde ölçülen anlık tercihlerle sınırlı olmadığını, aynı zamanda bireylerin gerçek ihtiyaçları ve insani gelişme kapasiteleri ile ilişkilendirilmesi gerektiğini göstermektedir (Sen, 1999; Nussbaum, 2011). Bu bağlamda, Farabi'nin çerçevesi, Moore'un yaklaşımını, vatandaşların arzu ve algılarını tatmin etmenin ötesine taşıyarak, kamu politikalarının bireylerin "iyi yaşam" sürme kapasitelerini nasıl geliştirdiği sorusuna yöneltir.

İkincisi, Farabi'nin devlete ilişkin teleolojik görüşü, kamu kurumlarını yalnızca hizmet sunucuları veya düzenleyiciler olarak değil, aynı zamanda vatandaşların ahlaki ve entelektüel gelişimini aktif olarak destekleyen "pedagojik devlet" olarak yeniden kavramsallaştırma imkânı sunmaktadır (Suleimenov, 2015, s. 478; Syukri vd., 2025, s. 495). Bu yaklaşım, kamu değeri yaratımını eğitim, kültür, etik farkındalık ve toplumsal erdemlerin teşviki gibi alanlara genişleterek, dar anlamda ekonomik verimlilik veya hizmet etkinliği ölçütlerinin ötesine geçen bir kamu politikası vizyonu geliştirilmesine olanak tanımaktadır.

3.4.2. Liderlik Etiğinin Yeniden Yorumlanması

Moore'un (1995) "değer arayan hayal gücü" kavramı, kamu yöneticilerinin proaktif, yenilikçi ve stratejik rollerini vurgularken, bu hayal gücünün hangi etik ilkelerle yönlendirileceği konusunda görece belirsizlik taşımaktadır. Farabi'nin filozof-hükümdar tasviri, bu eksikliği giderebilecek kapsamlı bir liderlik etiği çerçevesi sunmaktadır.

Farabi'ye göre ideal hükümdar, stratejik zekânın ötesinde, entelektüel ve ahlaki erdemlerle donatılmış olmalıdır. Bu erdemler arasında keskin bir kavrayış, güçlü bir hafıza, doğruya bağlılık, yalandan kaçınma, maddi hazlara karşı ölçülülük, adalet sevgisi ile cesaret ve kararlılık gibi nitelikler bulunmaktadır (Al-Farabi, 1985, ss. 247-249). Bu erdemler listesi, modern kamu yönetiminde sıklıkla vurgulanan teknik yeterlilik, liderlik becerileri ve stratejik düşünme gibi niteliklerin ötesine geçerek, karakter temelli bir liderlik anlayışını merkeze almaktadır. Farabi'nin bu öğretilerinden hareketle, Kamu Değeri yaklaşımının liderlik profili üç boyutta zenginleştirilebilir:

- **Epistemik Erdemler:** Farabi'nin vurguladığı keskin zekâ, güçlü hafıza ve öğrenme sevgisi, kamu yöneticilerinin sadece bilgiye erişimini değil, aynı zamanda bilginin niteliğini, kaynağını ve kullanım amacını sorgulayabilme kapasitelerini ifade etmektedir. Bu, kanıta dayalı politika yapımını epistemolojik bir sorumluluk bilinciyle bütünleştirir.
- **Ahlaki Erdemler:** Adaleti sevme, doğruya bağlılık, maddi isteklerden uzak durma gibi nitelikler, kamu yöneticilerinin yolsuzlukla mücadelede, etik karar alma süreçlerinde ve kamu güveninin tesisinde kritik bir rol oynamaktadır (Massalimova & Momynkulov, 2023, s. 37). Bu erdemler, kamu değeri yaratımını salt kurumsal performans göstergelerine indirgemekten kurtararak, yönetici davranışının etik kalitesini merkeze alabilir.
- **Dönüştürücü Erdemler:** Farabi'nin cesaret, kararlılık ve güçlü liderlik yetenekleri olarak tanımladığı nitelikler, kamu yöneticilerinin karmaşık ve belirsiz ortamlarda vizyoner bir rol üstlenmesini, kurumsal dirençliliği artırmasını ve toplumsal dönüşümü teşvik etmesini sağlamaktadır. Bu, Moore'un "değer arayan hayal gücü" kavramını, ahlaki bir vizyonla bütünleşmiş dönüşümcü liderlik anlayışına dönüştürür.

Sonuç olarak Farabi'nin liderlik etiği, kamu yöneticisinin yalnızca yönetsel başarıya odaklanan bir aktör olmadığını, aynı zamanda ahlaki sorumluluk taşıyan bir kamusal özne olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, Kamu Değeri çerçevesine etik meşruiyet, adalet ve erdem temelli bir yönelim kazandırmaktadır. Böylece liderlik, teknik yeterlilikle sınırlı olmayan bilgi, karakter ve toplumsal faydayı bir arada gözeten bütüncül bir nitelik olarak yeniden tanımlanmaktadır. Bu yönüyle Farabi, çağdaş kamu yönetimi için normatif ve dönüştürücü bir liderlik modeli sunmaktadır.

3.4.3. Katılımcı Yönetişimin Ahlaki Temeli

Kamu Değeri yaklaşımı, vatandaş katılımı, ortak üretim ve paydaş diyaloğuna verdiği önemle, YKY'nin müşteri odaklı dar vizyonunu aşmayı hedeflemiştir (Stoker, 2006; Bryson vd., 2015). Ancak bu katılımcı mekanizmalar, çoğu zaman prosedürel bir demokrasi anlayışıyla sınırlı kalabilmekte, katılımın amacı konusunda derinlemesine bir tartışma sunmamaktadır.

Farabi'nin siyaset felsefesi, katılımcı yönetişime teleolojik bir temel sağlayarak bu eksikliği giderebilir. Farabi'nin "erdemli şehir" tasavvurunda, vatandaşların karşılıklı yardım, işbirliği ve ortak iyiyi gerçekleştirme amacıyla bir araya geldikleri bir toplumsal örgütlenme biçimi öngörülmektedir (Al-Farabi, 1985, s. 115; Suleimenov, 2015, s. 476). Bu kapsamda, vatandaş katılımı yalnızca bireysel çıkarların temsil edildiği bir pazar yeri değil, aynı zamanda ortak ahlaki iyiliğin keşfedildiği ve inşa edildiği bir müzakere alanıdır. Farabi'nin bu yaklaşımı, Kamu Değeri çerçevesindeki katılımcı mekanizmalara üç önemli katkı sağlayabilir.

Farabi'nin yaklaşımı, vatandaş katılımını salt bir meşruiyet kaynağı ya da hizmet kalitesini artırma aracı olarak görmenin ötesine taşımıştır. Bu perspektifte katılım, bireylerin ahlaki ve entelektüel kapasitelerinin gelişmesinin hem aracı hem de amacı haline gelmektedir.

İkincisi, Farabi'nin "cahil şehir" olarak tanımladığı toplum tiplerinde olduğu gibi, yalnızca bireysel çıkarların veya anlık arzuların peşinde koşan katılım biçimlerini eleştirel bir mesafeyle değerlendirme imkânı sunabilir (Farabi, 2007, s. 118-121). Bu, kamu yöneticilerine, vatandaş taleplerini ele alırken bu taleplerin ardındaki değerleri, güdüleri ve toplumsal sonuçları sorgulayabilecekleri normatif bir çerçeve sağlayabilir.

Üçüncüsü, Farabi'nin din ile felsefe arasında kurduğu ilişkide olduğu gibi, farklı bilgi düzeylerine sahip vatandaşların yönetime katılımında, onların kapasitelerine uygun farklı katılım biçimlerinin geliştirilmesi gerektiğini hatırlatır (Ali, 2023, s. 5-8). Bu, çağdaş katılımcı yönetişim modellerinde sıklıkla karşılaşılan "eşit katılım" ilkesi ile "nitelikli katılım" ihtiyacı arasındaki gerilimi aşmaya yönelik bir perspektif sunmaktadır.

3.4.4. İdealizm ve Pratiklik Arasındaki Gerilime Çözüm

Farabi'nin siyaset felsefesi, idealist bir normatif çerçeve ile pratik yönetim gerçekleri arasında sürekli bir gerilim içerir. Farabi'nin "erdemli şehir"i, tarihsel olarak hiçbir İslam imparatorluğunda tam anlamıyla gerçekleştirilememiş ütopik bir taslak olarak nitelendirilse de (Al-Kafarneh, 2021, s. 6; Azzuhri, 2022, s. 28), bu idealist karakter felsefesinin zayıflığı değil, tam tersine gücüdür. Bu gerilim, Kamu Değeri uygulayıcıları için üç hayati ders sunmaktadır.

Birincisi, Farabi'nin idealizmi, kamu değeri yaratımının pragmatik ve uyarlanabilir doğasının, her zaman yüksek bir etik ideal tarafından yönlendirilmesi gerektiğini hatırlatmaktadır. Moore'un Stratejik Üçgen modelinde kamu değeri, meşruiyet ve operasyonel kapasite arasında yapılan dengelemeler, eğer teleolojik bir etik pusuladan yoksunsa, kolayca meşruiyet arayışında popülizme, operasyonel kapasite arayışında ise teknik araçsallığa indirgenebilir (Jørgensen & Bozeman, 2007, s. 357). Farabi'nin idealist çerçevesi, bu indirgemeci tehlikelere karşı bir normatif sınır işlevi görecektir.

İkincisi, Farabi'nin siyaset felsefesindeki idealizm-pratiklik gerilimi, kamu yöneticilerine reflektif denge yöntemiyle çalışma imkânı sunmaktadır (Rawls, 1971). Bu yöntemde, soyut etik ilkeler ile somut yönetim pratikleri sürekli bir karşılıklı düzeltme ve uyumlaştırma sürecine tabi tutulur. Farabi'nin çerçevesi, bu sürecin yalnızca prosedürel bir denge değil, aynı zamanda ahlaki bir olgunlaşma süreci olduğunu göstermektedir.

Üçüncüsü, Farabi'nin "erdemli şehir" idealinin ulaşılamazlığı, kamu yönetiminde mükemmeliyetçiliğin tehlikelerine karşı bir uyarıdır. Farabi'nin kendisi de, tek bir bireyin ideal hükümdarın on iki niteliğinin tamamını bünyesinde barındırmasının son derece nadir olduğunu kabul ederek, kolektif liderlik modellerine ve altı temel nitelikten oluşan daha ulaşılabilir bir liderlik profiline işaret etmiştir (Suleimenov, 2015, s. 478). Bu, çağdaş kamu yönetiminde, mükemmel lider arayışının yarattığı hayal

kırıklıklarından kurtulup, kurumsal kapasite, kolektik liderlik ve sürekli etik gelişim mekanizmalarına yönelme imkânı sunabilir.

3.4.5. Bütüncül Bir Kamu Hizmeti Vizyonu

Farabi'nin etik çerçevesiyle zenginleştirilen Kamu Değeri yaklaşımı, kamu yönetimine dört temel boyutta katkı sağlayabilir. Bu katkılar, normatif temelden liderlik profilinin dönüşümüne, katılım anlayışının derinleşmesinden etik pusulanın güçlenmesine kadar uzanmaktadır. Söz konusu boyutlar, karşılaştırmalı olarak aşaüğıdaki tabloda özetlenmiştir:

Tablo 4. Moore'un Kamu Değeri Çerçevesi ile Farabi'yle Zenginleştirilmiş Çerçevenin Karşılaştırılması

Boyut	Moore'un Çerçevesi	Farabi ile Zenginleştirilmiş Çerçeve
Normatif Temel	Öznel vatandaş tercihleri, paydaş talepleri, demokratik meşruiyet	Teleolojik "*gerçek mutluluk*", insani kapasitelerin gelişimi, ortak iyi
Liderlik Profili	Stratejik yetkinlik, "*değer arayan hayal gücü*", müzakere odaklılık	Epistemik, ahlaki ve dönüştürücü erdemlerle bütünleşmiş bilge liderlik
Katılım Anlayışı	Prosedürel katılım, ortak üretim, meşruiyet aracı	Ahlaki iyiliğin keşfi, insani gelişimin aracı ve amacı
Etik Pusula	Örtük etik yargılar, kurumsal değerler, yasal uyum	Açık teleolojik çerçeve, idealizm-pratiklik geriliminde normatif sınır

Bu sentez, 21. yüzyıl kamu yönetiminde sıklıkla karşılaşılan ikilemleri aşma potansiyeli taşımaktadır. Bunlar verimlilik ile adalet arasında, kısa vadeli siyasi talepler ile uzun vadeli toplumsal çıkarlar arasında, teknik uzmanlık ile etik sorumluluk arasında sıkışmış kamu yöneticileri arasındadır. Farabi'nin sağladığı teleolojik çerçeve sayesinde ikilemler daha tutarlı bir normatif zemine oturtabilir. Bu bütüncül yaklaşım, kamu hizmetini salt bir teknik faaliyet olmaktan çıkarıp, toplumsal iyiliğin ve insani gelişmenin ortak bir arayışı haline dönüşebilir.

4. SONUÇ

Bu çalışma, Mark H. Moore'un Kamu Değeri yaklaşımı ile Farabi'nin siyaset felsefesini, özellikle devlet yönetimi ve kamu hizmeti üzerine düşüncelerini karşılaştırmalı bir mercekle inceleyerek, 21. yüzyıl Türk düşüncesi ve kamu yönetimi için derin çıkarımlar ortaya koymuştur. Analiz, her iki çerçevenin de toplumsal iyiliğin peşinde koşma, etik temeller ve liderliğin dönüştürücü rolü gibi temel ortak temalara sahip olduğunu göstermektedir. Kamu Değeri, modern yönetim bağlamında pragmatik ve stratejik bir araç sunarken, Farabi'nin felsefesi, yönetişimin etik ve teleolojik boyutlarına dair zamansız bir rehberlik sağlamaktadır.

Kamu Değeri, YKY'nin sınırlılıklarına ve teoriye gelen eleştirilere bir yanıt olarak, kamu yöneticisinin temel görevinin kamu değeri yaratmak olduğu normatif iddiasını yeniden ortaya koymuştur. Stratejik Üçgen, kamu yöneticilerinin karmaşık siyasi ortamlarda değer, meşruiyet ve operasyonel kapasiteyi dinamik olarak dengeleme zorunluluğunu vurgulamaktadır. Bu, kamu yönetiminin sürekli bir uyum ve müzakere süreci olduğunu, statik bir çözüm olmadığını göstermektedir. Ayrıca, Kamu Değeri'nin vatandaş katılımına ve dijital platformlar aracılığıyla ortak yaratıma verdiği önem, demokratik yönetişimi derinleştirme potansiyelini taşımaktadır. Ancak Türkiye'deki mevcut uygulamalar, teknolojik kapasitenin ötesinde kültürel ve kurumsal bir değişimin gerekliliğini de ortaya koymaktadır.

Farabi'nin siyaset felsefesi ise, devletin nihai amacının vatandaşlar için "gerçek mutluluk" ve "en yüksek mükemmellik" olduğu teleolojik bir vizyon sunmaktadır. Bu, devletin sadece hizmet sunmaktan öte, vatandaşlarının ahlaki ve entelektüel gelişimini aktif olarak desteklemesi gereken "pedagojik bir devlet" olarak işlev görmesi gerektiğini ima etmektedir. Filozof-hükümdar kavramı, liderlikte bilgelik, adalet ve etik değerlerin vazgeçilmezliğini vurgulamaktadır. Farabi'nin idealizmi, pratik uygulanabilirliği konusunda eleştirilere maruz kalsa da, modern yönetişim için ulaşılması gereken yüksek bir normatif ölçüt sunmaktadır.

Bu iki çerçevenin birleştirilmesi, Türk kamu yönetimi ve genel olarak kamu yönetimi alanı için güçlü bir sentez oluşturabilir. Kamu Değeri'nin pragmatik araçları ve paydaş katılımına odaklanması, Farabi'nin etik derinliği ve bütünsel insan gelişimi vizyonuyla zenginleştirilebilir. Bu, kamu hizmetinin sadece verimli ve etkili olmasını değil aynı zamanda ahlaki olarak sağlam, adil ve toplumsal refahı gerçekten artırmaya yönelik olmasını sağlayabilir. Bu analizin ışığında, 21. yüzyıl Türk kamu yönetimi için aşağıdaki öneriler sunulmaktadır:

- **Etik Temelli Liderlik Gelişimi:** Kamu yöneticileri için Farabi'nin ideal hükümdar niteliklerinden ilham alan kapsamlı etik liderlik eğitim programları geliştirilmelidir. Bu programlar, sadece teknik ve stratejik becerileri değil, aynı zamanda adalet, dürüstlük, empati ve kamu yararına bağlılık gibi ahlaki erdemleri de vurgulamalıdır. Bu, Kamu Değeri çerçevesindeki "değer arayan hayal gücünü" etik bir pusulayla yönlendirecektir.
- **Vatandaş Odaklı ve Katılımcı Yönetişim Mekanizmalarının Güçlendirilmesi:** Kamu Değeri'nin vatandaş katılımına verdiği önem doğrultusunda, e-devlet platformları gibi sadece hizmet sunumu için değil, aynı zamanda vatandaşların karar alma süreçlerine aktif katılımını teşvik eden diyalog ve ortak yaratım araçları olarak kullanılması teşvik edilmelidir. Türkiye'deki e-devlet uygulamalarında gözlemlenen vatandaş katılımı eksiklikleri, bu alanda daha fazla yatırım ve kültürel dönüşüm gerektirmektedir.
- **Politika Oluşturmada Holistik Yaklaşım:** Kamu politikaları, sadece ekonomik veya sektörel hedeflere odaklanmak yerine, Farabi'nin bütünsel insan ve toplumsal mutluluk vizyonunu yansıtacak şekilde tasarlanmalıdır. Eğitim, sağlık, kültür ve sosyal hizmetler gibi alanlarda, bireylerin entelektüel, ahlaki ve ruhsal gelişimini destekleyen uzun vadeli stratejiler benimsenmelidir. Bu, Kamu Değeri'nin "daha geniş sonuçlar" arayışını daha derin bir teleolojik anlamla besleyecektir.
- **Değer Odaklı Hesap Verebilirlik Çerçeveleri:** Kamu sektöründe hesap verebilirlik sadece maliyet-çıktı ilişkilerine değil aynı zamanda yaratılan kamu değerinin niteliğine ve etik ilkelerle uyumuna da odaklanmalıdır. Kamu Değeri Envanteri gibi araçlar kullanılarak, kamu hizmetlerinin vatandaşların gözünden nasıl bir değer yarattığı değerlendirilmeli ve bu Farabi'nin etik toplum idealini somut göstergelerle birleştirmelidir.
- **Akademik Araştırma ve Disiplinlerarası Diyalog:** Kamu yönetimi ve siyaset felsefesi alanındaki akademik araştırmalar, modern yönetim teorileri ile klasik İslam düşüncesi arasında daha fazla köprü kurmaya teşvik edilmelidir. Farabi'nin eserlerinin çağdaş bağlamda yorumlanması ve uygulanabilirliği üzerine multidisipliner çalışmalar desteklenmelidir.

Sonuç olarak, 21. yüzyılın karmaşık zorlukları karşısında, Türk düşüncesi, hem modern Kamu Değeri yaklaşımının stratejik ve pragmatik araçlarını hem de Farabi'nin zamansız etik ve ahlaki ilkelerini birleştirerek kamu yönetiminde yeni ve daha sağlam bir yol haritası çizebilir. Bu sentez, sadece daha etkili değil, aynı zamanda daha adil, daha insancıl ve nihayetinde toplum için daha değerli bir kamu hizmeti anlayışının temelini oluşturacaktır.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yapay Zekâ Kullanım Beyanı: Makale içerisinde yapay zekâdan faydalanılmamıştır.

Yazar Katkıları: Yazarlar, çalışmanın tüm bölümlerine eşit katkı sunmuşlardır.

Çıkar Çatışması: Yazar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Adamson, P. (2016). *Philosophy in the Islamic world: A history of philosophy without any gaps*. Oxford University Press.

Ağababa, M. (2016). *Farabi'nin mantık anlayışı*. Elis Yayınları.

Al-Fârâbî, A. N. M. ibn al-Farakh. (1952). Fusul al-Madânî = Aphorisms of the statesman (D. M. Dunlop, Çev.). *Iraq, 14*(2), 93–117. https://doi.org/10.2307/4199557

Al-Farabi. (1982). *Kitab al-Huruf*. Dar al-Mashriq.

Al-Farabi. (1985). *Al Madîna al Fâzıla (The virtuous city)* (R. Walzer, Çev.). Oxford University Press. (Orijinal eser: *El Medînetü'l Fâzıla*, 10. yüzyıl).

Al-Farabi. (1990). *Kitab al Siyāsa al Madaniyyah* (F. M. Najjar, Ed.). Dar al-Mashriq.

Al-Farabi. (1995). *Al-Farabi's political regimes (al-Siyāsah al-Madaniyyah)* (R. Walzer, Çev.). Oxford University Press.

Al-Farabi. (2001). Book of religion (K. al-milla) (C. E. Butterworth, Trans.). In *The political writings: Selected aphorisms and other texts* (pp. 93–113). Cornell University Press.

Al-Farabi. (2007). *İdeal devlet* (A. Arslan, Çev.). Divan Kitap.

Al-Farabi. (2010). *Siyaset felsefesi* (Ş. Korkut, Çev.). Atlas Kitap.

Alford, J. (2008). The limits to traditional public administration, or rescuing public value from misrepresentation. *Australian Journal of Public Administration, 67*(3), 357–366.

Ali, I. (2023). Philosophy and religion in the political thought of Alfarabi. *Religions, 14*(7), 908. https://doi.org/10.3390/rel14070908

Al-Kafarneh, A. A. A. (2021). Some aspects of political thought in Islam: Alfarabi as a model. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues, 24*(Special Issue 6), 1–10.

Aydınlı, Y. (2020). *İslam filozofları ve eserleri*. İnsan Yayınları.

Azzuhri, A. (2022). Introducing Al Farabi's political philosophy to modern politics: Correlating Al Farabi's philosophy with modern politics. *Australian Journal of Islamic Studies, 7*(2), 22–34. https://doi.org/10.55831/ajis.v7i2.443

Bayansar, R., & Uzun, H. (2022). Kamu yöneticilerine etkileri açısından yeni kamu işletmeciliği yaklaşımından kamu değeri yönetimi yaklaşımına geçiş. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, 57*(3), 1836–1858.

Bircan, A. (2022). Farabi'nin bilim anlayışı ve modern bilim tarihindeki yansımaları. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 19*(2), 1–15.

Black, D. L. (1990). *Logic and Aristotle's rhetoric and poetics in medieval Arabic philosophy*. Brill.

Black, D. L. (2011). Al-Farabi. In E. N. Zalta (Ed.), *The Stanford encyclopedia of philosophy*. https://plato.stanford.edu/entries/al-farabi/

Bozeman, B. (2007). *Public values and public interests: Counterbalancing economic individualism*. Georgetown University Press.

Bryhinets, O. O., Svoboda, I., Shevchuk, O. R., Kotukh, Y. V., & Radich, V. Y. (2020). Public value management and new public governance as modern approaches to the development of public administration. *Revista San Gregorio, 1*(42). https://doi.org/10.36097/rsan.v1i42.1568

Bryson, J. M., Crosby, B. C., & Bloomberg, L. (2015). *Public value and public administration*. Georgetown University Press.

Chapman, J. (2003). Public value: The missing ingredient in reform? In T. Bentley & J. Wilson (Eds.), *The adaptive state* (pp. 124–131). Demos.

Chen, Y. N., Chen, H. M., Huang, W., & Ching, R. K. (2006). E-government strategies in developed and developing countries: An implementation framework and case study. *Journal of Global Information Management, 14*(1), 23–46.

Demir, F. (2021). Public management reforms in Turkey. *Public Administration Issues*, 63–83. https://doi.org/10.17323/1999-5431-2021-0-6-63-83

Farabi. (2007). *İdeal devlet* (El-Medinetü'l Fâzıla) (A. Arslan, Çev.). Divan Kitap.

Farabi. (2010). *Siyaset felsefesi* (Ş. Korkut, Çev.). Atlas Kitap.

Gleeson, J. (2023). From new public management to public value: Irish education policy through the lens of statements of strategy. *Irish Educational Studies, 42*(4), 543–560. https://doi.org/10.1080/03323315.2023.2258118

Gutas, D. (2001a). *Greek thought, Arabic culture: The Graeco-Arabic translation movement in Baghdad and early 'Abbasid society (2nd-4th/8th-10th centuries).* Routledge.

Gutas, D. (2001b). Farabi and the philosophical curriculum. In R. Rashed & J. Jolivet (Eds.), *Farabi: La transmission de la philosophie grecque* (pp. 77–98). E.J. Brill.

Hatry, H. P. (2006). *Performance measurement: Getting results* (2nd ed.). Urban Institute Press.

Jørgensen, T. B., & Bozeman, B. (2007). Public values: An inventory. *Administration & Society, 39*(3), 354–381.

Karaman, B. (2025). Farabi's scientific methods and their reflections on modern history of science. *Journal of Human Sciences, 22*(1), 1–8. https://doi.org/10.14687/jhs.v22i1.6544

Kraut, R. (2018). *Aristotle: Political philosophy*. Oxford University Press.

Lakoff, G., & Johnson, M. (2003). *Metaphors we live by* (2nd ed.). University of Chicago Press.

Mahdi, M. M. (2001). *Alfarabi and the foundation of Islamic political philosophy*. University of Chicago Press.

Mahmoud, M. A. (2017). *The political philosophy of Al-Farabi: The philosopher-king and the ideal society*. Routledge.

Massalimova, A., & Momynkulov, Z. (2023). Al Farabi's philosophy of public administration. *Мемлекеттік басқару және мемлекеттік қызмет [Public Administration and Civil Service]*, (87), 31–45.

Mazzucato, M. (2021). *Girişimci devlet: Kamu sektörü-özel sektör karşıtlığı masalının çürütülmesi*. Koç Üniversitesi Yayınları.

Mellanti, N. L., Abbas, N., & Saib, A. (2024). A study on the thought of Al Farabi and intellectual legacy. *Journal of World Thinkers, 2*(1), 179–188. https://doi.org/10.61455/jwt.v2i01.186

Moore, M. H. (1995). *Creating public value: Strategic management in government*. Harvard University Press.

Moore, M. H., & Khagram, S. (2004). *On creating public value: What business might learn from government about strategic management* (Working Paper). John F. Kennedy School of Government, Harvard University.

Muthhar, M. (2000). *Al-Farabi's political philosophy*. Pustaka Al-Kautsar.

Nasr, S. H. (2006a). *Islamic spirituality: Foundations*. State University of New York Press.

Nasr, S. H. (2006b). *İslam'da bilim ve medeniyet* (A. Toprak, Çev.). İnsan Yayınları. (Orijinal eser 1968 yılında yayımlanmıştır).

Nurtazina, N. (2015). Al-Farabi's humanistic principles and "Virtuous City". *European Proceedings of Social and Behavioural Sciences, 14*, 114–121. https://doi.org/10.15405/epsbs.2015.01.14

Nussbaum, M. C. (2011). *Creating capabilities: The human development approach*. Harvard University Press.

Nyabola, N. (2021). *Towards a social contract for tomorrow*. NYU center on ınternational cooperation. https://cic.nyu.edu/wp-content/uploads/1662/65/cic-towards_a_social_contract_for_tomorrow-2021.pdf

Özturan, H. (2013). *Farabi'nin mantık felsefesi*. İnsan Yayınları.

Poister, T. H. (2010). The future of strategic planning in the public sector: Linking strategic management and performance. *Public Administration Review, 70*(s1), 246–254. https://doi.org/10.1111/j.1540-6210.2010.02284.x

Rawls, J. (1971). *A theory of justice*. Harvard University Press.

Rhodes, R. A. W., & Wanna, J. (2007). The limits of public value: A critical analysis of Mark Moore's public value approach. *Australian Journal of Public Administration, 66*(4), 406–419.

Salbiyah. (2018). Pemikiran politik Al-Farabi dalam Kitab Ara' Ahl Al-Madinah Al-Fadilah. *Jurnal Pemikiran dan Kebudayaan Islam, 28*(2), 63–73.

Sami, A., Jusoh, A., Nor, K., Irfan, A., & Qureshi, M. I. (2018). Systematic review of public value. *Journal of Public Value and Administration Insights, 1*, 1–6. https://doi.org/10.31580/jpvai.v1i1.131

Sayer, A. (2010). *Method in social science: A realist approach* (2nd ed.). Routledge.

Saz-Carranza, A. (2012). The quest for public value [Review of the book *Public value: Theory and practice*, by J. Benington & M. H. Moore]. *Public Administration Review, 72*(1), 152–153.

Schroeder, M. (2012). Value theory. In E. N. Zalta (Ed.), *The Stanford encyclopedia of philosophy*. https://plato.stanford.edu/entries/value-theory/

Sen, A. (1999). *Development as freedom*. Oxford University Press.

Siddiqui, M. A., Memon, K. S., & Mugheri, N. A. (2024). Political theories & Islamic ideas of Al Farabi for state and government: A critical analysis. *Journal of Law, Social and Management Sciences, 2*(1), 89–94.

Stanford University, Metaphysics Research Lab. (2021). Al Farabi's philosophy of society and religion. In *The Stanford encyclopedia of philosophy*. https://plato.stanford.edu/entries/al-farabi-soc-rel/

Stoker, G. (2005). Public value management: A new narrative for public management? *American Review of Public Administration, 35*(3), 253–272.

Stoker, G. (2006). Public value management: A new narrative for networked governance? *American Review of Public Administration, 36*(1), 41–57.

Suleimenov, A. (2015). Al-Farabi's doctrine of an ideal society, city-state project, political leadership, and the characteristics of the virtuous city. *MAN IN INDIA, 95*(2), 473–480.

Syukri, Adenan, & Syahminan. (2025). Reinterpreting justice in Al-Farabi's political philosophy: Relevance to contemporary Islamic human rights thought. *MILRev: Metro Islamic Law Review, 4*(1), 489–516. https://doi.org/10.32332/milrev.v4i1.10466

TDK. (2022). *Büyük Türkçe sözlük.* Türk Dil Kurumu Yayınları. https://sozluk.gov.tr/

Try, D., & Radnor, Z. (2007). Developing an understanding of results-based management through public value theory. *International Journal of Public Sector Management, 20*(7), 655–673.

Turk, S., & Tarakci, S. (2022). Public value capturing in urban renewal: The Fikirtepe case (Istanbul, Turkey). *Journal of Housing and the Built Environment, 37*(5–6), 1–31. https://doi.org/10.1007/s10901-022-09920-x

Turkel, E., & Turkel, G. (2016). Public value theory: Reconciling public interests, administrative autonomy and efficiency. *Review of Public Administration and Management, 4,* Article 1000189. https://doi.org/10.4172/2315-7844.1000189

Uzun, H. (2022). Stratejik yönetişim (Strategic governance). In M. A. Özer (Ed.), *Baştan sona yönetişim* (ss. 449–493). Gazi Kitapevi.

van Gestel, N., Ferlie, E., & Grotenbreg, S. (2024). A public value strategy for sustainable development goals: Transforming an existing organization? *British Journal of Management, 35*(2), 839–853.

Värttö, M. (2022). The value of public engagement: Do citizens' preferences really matter? *Scandinavian Journal of Public Administration, 25*(2), 23–41. https://doi.org/10.58235/sjpa.v25i2.7111